

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АВТОМОБІЛЬНО-ДОРОЖНІЙ УНІВЕРСИТЕТ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «Державне регулювання підприємницької діяльності»
для студентів спеціальності 051 «Економіка»,
076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»
денної та заочної форм навчання

2017
Міністерство освіти і науки України
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

До видавництва й у світ дозволяю
Проректор

І. П. Гладкий

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «Державне регулювання підприємницької діяльності»
для студентів спеціальності 051 «Економіка»,
076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»
денної та заочної форм навчання

Всі цитати, цифровий, фактичний
матеріал і бібліографічні відомості
перевірені, написання сторінок
відповідає стандартам

Затверджено
методичною радою
університету
протокол № __ від _____

Укладач:

Прокопенко М.В.

Відповідальний за випуск:

Іванілов О. С.

Харків, ХНАДУ, 2017

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «Державне регулювання підприємницької діяльності»
для студентів спеціальності 051 «Економіка»,
076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»
денної та заочної форм навчання

Затверджено
методичною радою
університету
протокол № ___ від _____

Харків, ХНАДУ, 2017

Конспект лекцій з дисципліни «Державне регулювання підприємницької діяльності» (для студентів спеціальності 051 «Економіка», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» денної та заочної форм навчання) / Уклад.: М.В. Прокопенко – Харків, 2017 р.

ЗМІСТ

Вступ	4
Тема 1. Державне регулювання підприємницької діяльності, як функція держави.	5
Тема 2. Стратегія соціально-економічного розвитку країни.	11
Тема 3. Фінансова політика	16
Тема 4. Структурна та інвестиційна політика	22
Тема 5. Науково – технічна та інноваційна політика.	29
Тема 6. Державне регулювання підприємництва.	34
Тема 7. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності	40
Тема 8. Державне регулювання цін та інфляції.	45
Тема 9. Регіональна економічна політика.	48
Тема 10. Суспільний сектор економіки як об'єкт державного регулювання.	52
Тема 11. Державне регулювання природоохоронної діяльності.	58
Література	62

ВСТУП

Державне регулювання соціально – економічного розвитку країни є істотною ознакою сучасної ринкової економіки змішаного типу. Розумний симбіоз ринкових і державних регуляторів дає можливість реалізовувати соціально – економічні цілі розвитку суспільства, досягати високої ефективності виробництва, стабільного економічного розвитку, забезпечувати соціальну справедливість.

Трансформація економічної системи України ставить за мету формування соціально орієнтованої ринкової економіки. Досягти цієї мети неможливо без активної участі держави.

Мета навчальної дисципліни “Державне регулювання підприємницької діяльності” – дати студентам знання про сутність, засоби, сфери, об’єкти і механізми державного регулювання економіки (ДРЕ).

Особливого значення набуває з’ясування ролі інструментів регулювання, а саме прогнозування, планування, програмування. В умовах ринкової трансформації економіки України підвищується необхідність усвідомленого впливу держави на формування сучасних цивілізованих соціально-економічних відносин.

Тема 1.

Державне регулювання підприємницької діяльності як функція держави.

1. Предмет і метод державного регулювання економіки
2. Основні типи економічних систем та механізми їх регулювання
3. Функції, цілі, суб'єкти та об'єкти ДРЕ
4. Економічна політика держави

Ключові поняття:

національна економіка, ДРЕ як наука, функція держави, навчальна дисципліна. Класична теорія саморегулювання. Кейнсіанство. Монетаризм. Неокласичний синтез. Економічна система. Змішана система макроекономічного регулювання. Моделі ДРЕ. Цілі ДРЕ. Функції ДРЕ. Економічний лібералізм і економічний директизм. Об'єкти і суб'єкти ДРЕ. Макроекономічна ефективність.

Національна економіка – велика складна економічна система, що включає в себе комплекс об'єктивних і суб'єктивних компонентів. Суб'єктивними компонентами виступають держава, юридичні та фізичні особи. Об'єктивними компонентами виступають соціально-економічні відносини, які виникають у процесі суб'єктів національної економіки.

Державне регулювання підприємницької діяльності виступає в трьох основних аспектах:

- як наука
- як практична управлінська діяльність
- як навчальна дисципліна

ДРЕ, як наука є синтезом знань про суть, методологію і засоби впливу держави на соціально-економічні процеси, що відбулися в країні. Це наука про ефективне використання різноманітних форм, методів та інструментів, що є в розпорядженні держави для реалізації соціально-економічних цілей сталого розвитку.

ДРЕ, як практична управлінська діяльність є комплексом заходів щодо управління національною економікою. Управління економікою слід розуміти як свідомий вплив держави на об'єкти, суб'єкти і процеси з метою надання їм певної спрямованості у господарській діяльності та досягнення бажаних результатів.

ДРЕ, як навчальна дисципліна – це навчальний курс який дає можливість набути знання про суть, цілі, форми і методи впливу держави на соціально-економічний розвиток, управління окремих сфер та секторів економіки.

Протягом багатьох періодів становлення економічної думки вникали різноманітні теорії впливу держави на економічний розвиток. Розглянемо основні етапи розвитку теорії регулювання економіки.

Початок 14ст. відзначений в економічній історії становленням товарно-грошових відносин, умовою господарського життя став товарний обмін. Це період становлення капіталістичних відносин. На основі узагальнення зазначених економічних процесів у країнах Європи на поч. 15ст. виникло економічне вчення меркантилізм.

Меркантилізм виник спершу, як протекціоністська політика держави, і лише з часом набув характеру теоретичних настанов. Основними рисами такої політики є:

- запровадження державної регламентації зовнішньої торгівлі: імпорт дешевої сировини, встановлення високого ввізного мита на промислові товари, сприяння експорту готової продукції
- державне регулювання внутрішнього виробництва та ринку: надання привілеїв і монополних прав у виробничій і торгівельній діяльності, регламентації чисельності і кваліфікації робітників, а також цін і умов виробництва
- сприяння чисельності населення з метою підтримки низького рівня заробітної плати
- активна колоніальна політика

В 18ст. у Франції виникає економічна школа фізіократизму (засновник Ф.Кене). Представники цієї течії вважали що джерелом багатства держави є сільське господарство. І лише розвиваючи цю галузь, можливо досягнути стійкого економічного розвитку держави.

В кінці 18ст. сформулювалася **класична політична економія**. Найвидатнішими представниками якої є А.Сміт і Д.Рікардо. Центральне місце в дослідженнях А.Сміта займає концепція лібералізму: основним регулятором економічних процесів є ринковий механізм, який ефективно регулює розподіл ресурсів, встановлює рівновагу на ринку. Необхідною вимогою диференціювання економіки А.Сміт вважає вільну конкуренцію. Безпосередньо за державною необхідно затвердити “три досить важливі обов’язки”: проведення витрат на суспільні роботи, забезпечення військової безпеки, відправлення правосуддя.

Але в працях завершального етапу розвитку класичної школи в працях Дж.С.Мілля (сер.19ст.) з’являється концепція активізації участі держави в соціально економічному розвитку. Він виділяє сфери “безсилля ринку”, де ринковий механізм не може функціонувати і необхідне втручання держави. Держава повинна брати на себе витрати зі створення інфраструктури, розвитку науки і соціального забезпечення, а також регулювання оподаткування.

Марксизм – економічна школа, заснована на вченні К.Маркса, яка обґрунтовує знищення приватної власності, заміни стихійного розвитку цілеспрямованим впливом держави на соціально-економічні процеси на основі суспільної власності.

“Велика депресія”, яка панувала в економіці провідних Західноєвропейських країн та США в 30 роки 20ст. в багатьох аспектах змінила уявлення про вільну конкуренцію та механізми саморегулювання ринку.

Кейнсіанство одна із провідних течій економічної думки сучасності, яка дістала свою назву за прізвищем автора основних її концепцій Дж.М.Кейнса. значення теорії Дж.М.Кейнса передусім пов’язане зі зміною структури викладу економічної теорії – появою її нового розділу макроекономіки, без якого не можливо функціонування будь-якої економічної системи. Кейнсіанство стало основою державного регулювання економіки та процесу суспільного відтворення у 30 роки 20ст.

Кейнсіанство відкрило першу сторінку в економетричному аналізі національного господарства, ввівши у світ найважливіші математичні інструменти і прийоми. У практичному плані економічна політика, яка базувалась на теоретичних положеннях Кейнса і яку проводили більшість країн після Другої світової війни, багато в чому сприяли її економічному зростанню і пом’якшенню циклічних коливань.

Саме в його теорії обґрунтована об’єктивна необхідність і роль державного регулювання економіки основні засоби і інструменти державного впливу, стимулювання сукупного попиту шляхом заохочення інвестиційної діяльності, розширення державних закупок, підвищення рівня зайнятості, проведення раціональної фіскальної політики тощо.

Розвиток у сер.20ст. неокласичних і неоліберальних напрямків економічної науки (монетаризм, теорія раціональних очікувань, теорія “економіки пропозицій”) визнаючи необхідність втручання держави в економічне життя суспільства, зводять його до мінімуму і віддають перевагу опосередкованим методам державного впливу.

Монетаризм – це економічні доктрини (у широкому розумінні), що віддають грошам першочергового значення та пов’язані з розробкою грошово-кредитної політики, спрямованої на регулювання грошової маси в обігу.

Нові монетаристські підходи зводяться до таких основних положень:

- ставки на політику регулювання грошової маси, як основного інструмента управління економіки
- проголошення приватного підприємництва, як єдиної рушійної сили економічного розвитку

У сфері практичної реалізації монетаристських концепцій можна також відокремити кілька елементів, а саме: перебудову бюджетного механізму, відмову від бюджетного впливу на виробництво, взагалі зменшення бюджетних витрат, дерегулювання певних сфер господарства, скорочення соціальної інфраструктури та соціальних програм.

Поєднуючи переваги неокейсіанських шкіл та неолібералізму, була розроблена теорія “неокласичного синтезу”, яка і стала теоретичною основою змішаної системи регулювання ринкової економіки (П. Самуельсон).

Соціально-інституціональний напрямок – близький до “неокласичного синтезу” згідно з основними положеннями якого економічні відносини у суспільстві формуються не тільки під дією економічних, але і соціально-психологічних, політичних та інших факторів (“інститутів”). Під останніми розуміють профспілки, корпорації, морально-етичні та психологічні явища.

Економічна система – це особливим чином упорядкована, скоординована система зв’язків між суб’єктами національної економіки.

Історично склалися такі основні типи економічних систем:

- традиційна (натуральне господарство)
- ринкова
- адміністративно-командна (АКС)
- змішана (ринкова економіка змішаного типу)
- перехідна.

Кожен з типів економічних систем має свій механізм регулювання економічних процесів.

Розглянемо найбільш поширені з них.

1. Ринковий механізм – форма організації та функціонування відносин між суб’єктами господарювання, що базуються на принципах економічного лібералізму, вільної взаємодії попиту і пропозиції, вільного ціноутворення і конкуренції.

До основних переваг належать:

- є автоматичним регулятором економіки (сприяє розподілу ресурсів)
- забезпечує збалансованість платоспроможного попиту та пропозиції
- оперативно реагує на кон’юнктуру ринку і сприяє їх задоволенню
- стимулює підприємницьку активність
- сприяє скороченню витрат і поліпшенню якості продукції

До недоліків функціонування ринкового механізму слід віднести:

- нездатність забезпечити конкурентне середовище
- можливість обумовлювати безробіття
- сприяння великій диференціації населення за доходами
- руйнівну дію на навколишнє середовище
- неможливість задовольнити соціальні потреби суспільства

2. Планово-державний механізм – це жорстко централізоване, тотальне державне управління соціально-економічним розвитком країни на основі директивного плану.

До переваг застосування планово-державного механізму слід віднести:

- можливість передбачити і усунути
- концентрацію ресурсів і зусиль за для вирішення певної проблеми та створення можливостей її швидкого вирішення
- забезпечення швидких структурних зрушень
- здатність успішно виконувати прості завдання
- можливість підтримувати і розвивати соціальну інфраструктуру
- гарантія певного соціального захисту населення.

Але планово-державний механізм відзначається великою кількістю недоліків, які в значній мірі пригнічують соціально-економічне зростання. Передусім це:

- відсутність економічної свободи. Конкуренції
- відсутність приватної власності
- знищення стимулів до ефективної праці
- відсутність стимулювання НТП та інноваційної діяльності
- постійний дефіцит товарів, сприяння розвитку тіньової економіки
- сприяння бюрократизму, хабарництву, волюнтаризму
- веде до політики автаркії у зовнішній політиці
- неефективне ресурсомістке виробництво
- низький життєвий рівень населення

Залежність ефективності економіки від державного втручання можна відобразити у вигляді графіку.

3. Змішана система управління національною економікою органічно поєднує переваги ринкових і державних регуляторів.

До характерних рис змішаної системи управління належать:

- основним регулятором економіки виступає ринковий механізм, який доповнюють важелі державного регулювання
- система поєднує гнучкість ринкового саморегулювання, що забезпечує високу економічну ефективність і стійкість державного управління, необхідного для задоволення соціальних потреб
- забезпечення реалізації вищих макроекономічних цілей: макроекономічної ефективності і конкурентноздатності, стабільне економічне зростання
- поряд з ринковими і державними макроекономічними регуляторами формується ще один елемент управління – інститут соціального партнерства (насамперед у західноєвропейських та скандинавських країнах)

Інститут соціального партнерства виконує функцію узгодження загальнодержавних і групових інтересів у соціально-економічній сфері шляхом переговорів, консультацій і досягнення домовленостей за участю представників цих груп. Найбільш яскраво виражений у формі трипартизму.

Трипартизм – соціальне партнерство, яке забезпечується завдяки взаємодії трьох суб'єктів: держави, роботодавців і робітників (в особі профспілок).

Таким чином механізм макроекономічного регулювання економіки змішаного типу складається з таких основних елементів:

- ринкових регуляторів
- державного регулювання та стимулювання економіки
- корпоративного управління інституту соціального партнерства.

Змішана система макроекономічного регулювання притаманна країнам з розвинутою економікою. Маючи спільні риси, вона має певні національні особливості, серед яких виділяють **2 основних види регулювання**:

- економічний лібералізм притаманний таким країнам як США, Канада, Велика Британія, Австралія. Основною рисою економічного лібералізму є домінування ринкових регуляторів, а вплив держави зведений до мінімуму. Методи ДРЕ переважно економічні і опосередковані.
- економічний директизм передбачає значний вплив держави на соціально-економічний розвиток з активним використанням прямих специфічних, а також адміністративних методів, зі значною долею державного сектору економіки (до 20%). Це такі країни, як Швеція, Австрія, Німеччина, Японія.

Виходячи з всього вище зазначеного виділяють декілька **моделей ДРЕ**:

- Американська – лібералізована система управління національною економікою, основний акцент робиться на використання ринкових регуляторів, участь держави мінімальна, переважно застосовуються опосередковані (непрямі) методи ДРЕ
- Японська – централізоване регулювання соціально-економічного розвитку країни з боку держави з використанням економічних, опосередкованих методів ДРЕ. Домінує психологія колективізму, солідарності, значний державний сектор економіки, який відіграє суттєву роль
- Шведська – управління соціально-економічним розвитком країни на основі активного втручання держави у процес розподілу доходів, створення розвинутої системи соціального захисту населення, значний державний сектор економіки (понад 50%), який відіграє суттєву роль
- Німецька – система управління національною економікою з активним використанням ринкових механізмів, насамперед конкуренції і створення на державному рівні системи соціального захисту громадян.

Державне регулювання підприємницької діяльності – це система методів задля здійснення підтримуючої, комплексної та регулюючої діяльності держави, спрямованої на створення умов, ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку національної економіки.

Підтримуюча функція держави (підтримка функціонування ринку) насамперед, це створення правового клімату для функціонування ринку, створення ринкової та виробничої інфраструктури, підтримка конкурентного середовища.

Компенсаційна діяльність держави це насамперед, вирівнювання негативних наслідків функціонування ринку (антимонопольні та екологічні заходи), організація системи соціального захисту населення, боротьба з безробіттям.

Регулююча діяльність – регулювання економічних та соціальних відносин з метою реалізації певних цілей соціально-економічного розвитку держави.

Здійснення державного регулювання, як функції держави пов'язане з поняттям **макроекономічної ефективності**.

Макроекономічна ефективність включає насамперед

- збалансований та пропорційний розвиток
- повне та оперативне задоволення соціально-економічних потреб суспільства
- зростання суспільної продуктивності праці на основі технічного і технологічного розвитку, впровадження сучасних форм організації і управління соціально-економічними процесами.

Цілі ДРЕ на кожному історичному етапі залежать від багатьох чинників соціально-економічного розвитку держави.

Але можливо виділити класичні і історично сформовані цілі ДРЕ:

- економічний розвиток
- макроекономічна ефективність
- повна зайнятість
- стабільний рівень цін
- економічна свобода
- справедливий розподіл доходів
- економічна забезпеченість
- збалансованість експорту і імпорту

Виходячи з того, що в умовах перехідної економіки в Україні формується новий ринковий механізм господарювання, слід зазначити основні пріоритетні цілі ДРЕ в Україні:

- забезпечити матеріально-вартісну збалансованість розвитку і узгодження діяльності всіх галузей економіки з ціллю досягнення намічених соціально економічних цілей
- оздоровлення фінансового стану економіки
- забезпечити соціальний захист населення та розробити соціальну структуру, щоб відповідала сучасним потребам суспільства
- вирішення ряду питань зовнішньоекономічної діяльності: відновлення місця України в міжнародному поділі праці, активного платіжного та зовнішньоторгівельного балансу країни, значних змін в структурі експорту – імпорту.

Основні цілі в соціально-економічному розвитку, які ставить перед собою держава в соціально-економічному розвитку визначають **функції ДРЕ**:

- Цільова визначення основних цілей, напрямків, пріоритетів в розвитку національної економіки
  - Стимулююча – формування механізмів, здатних ефективно впливати на діяльність господарюючих суб'єктів і стимулювати соціально-економічні процеси у бажаному напрямку
  - Нормативна (регламентуюча) функція – держава за допомогою законодавчих актів та нормативів встановлює певні правила діяльності суб'єктів господарювання, створює певний правовий простір
  - Соціальна – регулювання соціально-економічних відносин (насамперед підприємць-робітник), забезпечення соціального захисту, розробка соціальних стандартів, діяльність щодо збереження навколишнього середовища.

- Безпосереднє управління неринковим сектором економіки – регулювання державного сектору економіки, створення суспільних благ і товарів
- Контролююча – державний нагляд та контроль за законністю, виконанням екологічних, соціальних стандартів.

Об'єктом ДРЕ виступають сфери галузі, регіони, а також явища, ситуації соціально-економічного життя країни, де виникають проблеми, які потребують втручання держави (не можливо вирішити автоматично або невідкладно) для підтримки нормального функціонування економіки та підтримки соціальної стабільності в суспільстві.

Виходячи з цього можна виділити конкретні об'єкти ДРЕ:

- економічні цикли
- структура економіки
- умови нагромадження та інвестиційна діяльність
- науково-технічний прогрес та інноваційні процеси в економіці
- грошовий обіг та інфляцію ціни
- платіжний баланс країни
- умови конкуренції
- соціальні проблеми суспільства
- навколишнє середовище
- регіони

Щодо кожного з названих об'єктів держава проводить відповідну економічну політику .

Економічна політика держави – це система взаємо узгоджених та взаємо формуючих цілей, ідей та принципів соціально-економічного розвитку країни, основні завдання, засоби та методи їх досягнення, а також діяльність органів державної влади і управління щодо їх реалізації.

Розглянемо основні види економічної політики, виходячи, як було вище зазначено з конкретних об'єктів ДРЕ.

Антициклічна політика спрямована на підтримку стабільного економічного зростання та мінімізацію негативних наслідків фаз економічних циклів.

Структурна політика передбачає формування сучасної і ефективної структури економіки, стимулювання структурної перебудови національної економіки України.

Амортизаційна політика направлена насамперед на нагромадження капіталу.

Державна інвестиційна політика направлена на регулювання капіталовкладень з метою структурної перебудови виробництва, її технічної і технологічної модернізації.

Науково-технічна та інноваційна політика держави направлена на розвиток науки і техніки та впровадження досягнень НТП в життя.

Фіскальна політика визначає джерела формування податкової та бюджетної системи.

Кредитно-грошова політика передбачає забезпечення економіки країни необхідною кількістю грошей, регулювання грошового та кредитного ринків.

Цінова політика – вплив держави на ціни та ціноутворення, а також регулювання інфляційних процесів.

Зовнішньоекономічна політика охоплює різноманітні аспекти зовнішньоекономічної діяльності держави.

Конкурентна політика направлена на створення конкурентного середовища, захист добросовісної конкуренції, на антимонопольні заходи.

Регіональна політика направлена на збалансований та стабільний розвиток регіонів, виходячи з загально національних інтересів.

Екологічна політика - забезпечення екологічної рівноваги, охорону навколишнього середовища, створення безпечних умов життя.

Питання для контролю:

1. Сутність ДРЕ.
2. Назвіть моделі ДРЕ існуючі в світі.
3. Що виступає об'єктами ДРЕ?

4. Назвіть основні функції ДРЕ.
5. Охарактеризуйте основні цілі ДРЕ.

Тема 2

Стратегія соціально-економічного розвитку країни.

1. Основи макроекономічного прогнозування
2. Наукові основи макроекономічного планування.
3. Основні форми державного планування.
4. Стратегічне планування та програмування соціально-економічного розвитку.

Ключові поняття:

Економічне прогнозування. Мікро та макропрогноз. Функції макропрогнозування. Методи макропрогнозування. Макроекономічне планування. Системне планування. Аполітична та критична теорія планування. Мета, цілі, функції макропланування. Принцип макропланування. Об'єкти, суб'єкти та сфера макропланування. Стратегічне макроекономічне планування. Макроекономічне програмування.

У 90 роки 20ст. практика розроблення планів економічного та соціального розвитку дедалі більш трансформується в бік пристосування до нових умов. Орієнтація на ринкові умови на ринкові умови господарювання зумовлює необхідність перебудови системи планування та прогнозування відповідно до умов перехідної економіки.

Сподіваючись на ринкове саморегулювання Україна почала поступово відмовлятися від важелів планового впливу на економіку.

Світовий досвід свідчить, що жодна держава не мала можливості подолати кризу, не маючи сильної влади, не застосовуючи елементів планування. Програма реформ, виходу з кризи фактично є планом дій держави.

Розробка плану соціально-економічного розвитку країни будується насамперед на принципах макроекономічного прогнозування.

Прогноз – науково обгрунтоване передбачення можливого стану об'єкта у майбутньому, можливих шляхів і строків його досягнення.

Основними способами прогнозування є:

1. експертний – шляхом опитування спеціалістів стосовно об'єкта прогнозування
2. екстраполяції – збирання інформації про розвиток об'єкта у минулому і перенесення закономірностей цього розвитку на майбутнє
3. моделювання – дослідження, що базуються на побудові моделей об'єкта відповідно до очікуваних та кінцевих результатів

Об'єктами макроекономічного планування – економічні, соціальні й науково-технічні народногосподарські процеси.

Сферою макроекономічного планування є державно-корпоративний сектор економіки.

Суб'єкти макроекономічного планування:

- держава, як виразник загально державних інтересів і координатор господарської діяльності
- великі акціонерні товариства (корпорації)
- недержавні органи і організації (профспілки інші об'єднання й асоціації)

Стратегічною метою макроекономічного планування розвитку національної економіки – забезпечення економічного зростання відповідно до критеріїв конкурентноздатності й стабільного розвитку (економічного, екологічного. Соціального і технічного).

В системі розробки програм соціально-економічного розвитку макроекономічне планування виконує наступні функції:

1. визначення цілей і пріоритетів розвитку національної економіки
2. забезпечення найоптимальнішого варіанта розвитку національної економіки – у питаннях господарської діяльності нема потреби у важелях директивного управління.

В умовах становлення ринкових відносин інструментом реалізації економічної політики в Україні має бути система прогнозування, планування та розроблення програм, що містять прогнози, плани і програми. З теоретичних і практичних поглядів очевидно. Що лише план не може охопити все коло проблем. Які розв'язуються в межах економічної політики держави.

У багатогранній економіці України в перехідний період залишається ще чимало органів управління, між якими розподілено функції регулювання економіки. Отже, вони повинні мати відповідні інструменти реалізації цих функцій, щоб досягти поставлених державою цілей. Потрібні плани (програми) розвитку окремих галузей, господарських комплексів і регіонів.

Макроекономічне планування це –

- свідома діяльність держави з метою досягнення бажаного стану національної економіки
- розробка моделі досягнення бажаного і очікуваного стану національної економіки за умови одночасного визначення шляхів, способів і термінів забезпечення цього стану майбутнього розвитку національної економіки
- цілеспрямованості прогнозування розвитку конкретного об'єкту і визначення тенденцій та закономірностей його розвитку для вирішення конкретних народногосподарських завдань
- рентабельності – визначення вартості аналітичної підготовки, прогнозу та його результативності, врівноваження економії з ефективності, якості зі своєю частковістю.

Роль макроекономічного прогнозування виявляється через його функції:

- науковий аналіз розвитку національної економіки
- оцінка можливих наслідків прийнятих рішень
- оцінка об'єкта прогнозування на основі вибраних альтернатив
- підготовка рекомендацій урядовим структурам для ухвалення оптимальних рішень.

В умовах, коли підприємствам надано як найширші свободи у використанні фондів, виборі номенклатури продукції, пошуку партнерів та в інших бажаних змін в його стані.

Макроекономічне прогнозування – виявлення та аналіз закономірностей і тенденцій розвитку національної економіки, передбачення змін у ньому і створення наукової бази для економічної політики та державного регулювання економіки.

Макроекономічне прогнозування базується на таких основних принципах:

1. наукової обґрунтованості – передбачає, що прогнозування базується на системних знаннях про закономірності розвитку економіки, враховує реалії економічного. Політичного і соціального життя країни, вітчизняний та світовий досвід. А також використовує систему наукових знань та методик.
2. системності – розглядає національну економіку з одного боку як єдиний об'єкт, а з іншого – як сукупність самостійних напрямків (блоків) прогнозування
3. адекватності – прогноз як теоретична модель має достатньо повно і точно відобразити реальні процеси національної економіки
4. в багатоваріантності (альтернативності) – передбачає розробку не одного, а кількох (мінімум трьох варіантів) координація економічної діяльності суб'єкта
5. гармонізація економічних інтересів суб'єктів господарювання.

Розроблення якісного плану потребує участі всіх ланок вертикальних і горизонтальних структур управлінської системи. В умовах переходу до ринку основна робота полягає в узгодженні галузевих і регіональних планів із загальнодержавними цілями та завданнями.

Одночасно з розробленням плану формується бюджет країни, який потрібно вчасно затвердити. У більшості країн бюджет розробляється більш детально і перебирає на себе багато функцій плану.

Макроекономічне планування базує на наступних принципах:

1. оцінка сучасного рівня розвитку національної економіки

2. визначення пріоритетів обумовлене обмеженістю ресурсів і необхідністю концентрації зусиль на вирішенні найважливіших проблем
3. збалансованість – приведення у відповідність макроекономічних планових показників
4. поєднання різних видів планування – перспективного, поточного, галузевого і територіального
5. реалістичність – розробка конкретних механізмів реалізації планів
6. орієнтація на світовий стандарт – врахування в процесі планування економічних, екологічних і соціальних
7. адаптація – оперативне коригування планових Алдан у зв'язу зі зміною умов і завдань соціально-економічного розвитку країни
8. рівність – дотримання прав та врахування інтересів місцевого самоврядування і суб'єктів господарювання різних форм власності.

Національні, галузеві та регіональні програми є основним засобом реалізації державної політики, пріоритетних напрямків соціально-економічного, екологічного, науково-технічного і національно-культурного розвитку України, концентрацію фінансових, матеріально-технічних та інших ресурсів і координацію діяльності підприємств, установ, організацій з метою розв'язання найважливіших загальнодержавних проблем.

Порядок розроблення прогнозів, планів і програм соціально-економічного розвитку України визначає уряд України.

До основних методів макроекономічного планування відносять:

- метод системного аналізу – ґрупується на теорії всеохоплюючого раціонального підходу і передбачає комплексний підхід до об'єкта планування: визначення потреб і можливостей, наявності ресурсів, наявність механізмів реалізації, вивчення варіантів планових рішень, обґрунтування планових завдань
- балансовий метод – узгодження потреб і ресурсів як у масштабі суспільства так і за окремими складовими національної економіки, координація розвитку окремих виробництв, галузей, регіонів на основі розробки відповідних балансів.

Баланси є складовою державних планів (програм). У практиці використовують: матеріальні (баланси засобів виробництва, природних ресурсів), вартісні (зведений фінансовий баланс, грошових доходів і витрат суб'єктів різних рівнів), трудоі (баланс трудових ресурсів, ринку праці), міжгалузеві, міжрегіональні.

- нормативний метод – обґрунтування планових показників за допомогою науково обґрунтованих нормативів, що виражають ступінь економічної, екологічної чи соціальної ефективності виробництва (норми рентабельності, амортизації, ресурсо-місткості, викиду шкідливих речовин)
- метод оптимізації планових рішень – пошук найефективнішого планового завдання на основі використання економіко-математичних моделей, методів математичного програмування
- програмно-цільовий метод – розробка важливих програм вирішення найактуальніших соціальних, економічних, екологічних, науково-технічних, регіональних проблем розвитку суспільства.

Виділяють чотири форми державного планування: основні (директивне та індикативне) і проміжні (індирективне та регулятивне).

Директивне планування – спосіб управління економікою країни за допомогою розробки обов'язкових для виконання завдань щодо виробництва і розподілу продукції та послуг.

Таке планування ґрунтується на державній власності, а розроблені плани втілюють стратегію та пріоритети держави. Вони охоплюють всі сторони соціально-економічного життя суспільства, планові завдання є обов'язковими для виконання. Однією з основних рис такого плану є домінування субординованих відносин в економіці та використання адміністративних прямих методів ДРЕ.

Індирективне планування – має багато рис директивного планування але використовує не тільки адміністративні але й економічні важелі: процентні ставки, податки, валютні курси тощо.

Цей тип планування є ефективніший, бо дає більше економічної свободи суб'єктам господарювання, але він не сумісний з ринковими відносинами.

Регулятивне планування відповідає змішаній економіці (передбачає рівну частку державної і приватної власності), ґрунтується на активному використанні ринкових методів. Головна функція координація діяльності суб'єктів економіки.

Індикативне планування – спосіб регулювання економічних процесів за допомогою постановки певних цілей, визначення пріоритетів розвитку національної економіки і застосування державних фінансових та інших стимулів для їх реалізації.

Цей тип планування базується на змішаній економіці. Планові документи окреслюють загальні контури майбутнього економічного розвитку (план-прогноз). Завдання мають орієнтований інформаційний характер, а головним завданням плану є координація діяльності суб'єктів господарювання.

Розвиток макроекономічного планування у розвинених країнах пройшов три етапи:

1-ий етап охоплює 40-50рр 20ст. На цьому етапі макроекономічне планування застосовується у Франції, Іспанії, Швеції, Норвегії та Нідерландах. Складаються програми і середньострокові плани-прогнози (на 5 років).

2-ий етап охоплює 60-70рр. До планування вдаються практично всі країни Західної Європи та Японія. Складання короткострокових планів пов'язують з держбюджетом (бюджетне планування), практикується середньострокове планування і вперше складаються довгострокові плани (на 15-20років), насамперед в Японії.

3-ій етап охоплює сер.70рр. – до сьогодення. Державне планування набуває рис стратегічного планування (цільового державного планування).

Розглянемо світовий досвід використання стратегічного планування в розвинених країнах світу.

Система планування у Франції – своєрідний продукт ринкової економіки. Разом з національним ринком вона пройшла ряд етапів. Так в післявоєнні роки застосовувалося досить сильне втручання в економіку органів управління. Необхідність швидкої відбудови та наявність великого державного сектору зумовила використання жорстких директивних планів. Так перший план, який було прийнято у Франції в 1945р визначив обсяги виробництва сталі, електроенергії, установив ціни на усі вироби і систему контролю за ними, курс франка тощо.

Наприкінці 60 років у Франції перейшли до індикативного планування. Індикативний план не має директивного значення хоч і приймається Національною асамблеєю (парламентом).

Поряд з широким використанням у плануванні механізму мотивації праці виробників держава постає також безпосереднім замовником робіт та послуг. Враховуючи, що ринок не розв'язує проблеми соціального захисту населення, не забезпечує проведення фундаментальних пріоритетних наукових досліджень, бере вкрай обмежену участь у створенні інфраструктури й розвитку громадського транспорту, держава використовує механізм видачі виробникам спеціальних державних замовлень, які мають для підприємств і фірм пріоритетний характер, оскільки в умовах жорсткої конкуренції на ринку забезпечує постійність капіталовкладень.

Індикативний план має велике значення і для територій. Ухвалений парламентом він є орієнтиром для укладення договорів з регіонами.

У Франції стратегічні плани (а також поточні прогнози) формує генеральний комісаріат із планування. Котрий підпорядкований безпосередньо прем'єр міністрові. Його робота передбачає глибокий багато аспектний аналіз господарських процесів як у країні, так і за її межами. Для цього комісаріат отримує необхідну інформацію.

Приватні підприємства не зобов'язані надавати будь-які відомості органам управління, крім тих. Що містяться в деклараціях про доходи: товарообіг, інвестиції. Але зацікавлені в отриманні державних замовлень та податкових і кредитних пільг надають комісаріату так звані повідомлення про наміри з прогнозами щодо розвитку виробництва (при цьому комісаріат має дотримуватись державної таємниці). Для державних підприємств немає обмежень щодо отримання інформації.

ФРН – класична країна з соціальним ринковим господарством. Статистика ФРН ураховує лише ті сфери економіки, де рівень державного регулювання найвищий і лишає поза увагою галузі, де низький рівень державного регулювання або вони регулюються опосередковано.

Ринково-організаційне регулювання є зовнішнім галузевим втручанням у промисловість і свободу договорів, що здійснюється з причини відмови окремих галузей від загальних принципів ринкового порядку. Практика ФРН показує, що ринково-організаційне регулювання є також формою макрополітики.

Особливість системи управління японською економікою порівняно з США та європейськими розвиненими країнами полягає в найактивнішому втручанні держави у процеси економічного розвитку країни, створені чіткої системи державних органів і приватного сектору економіки.

Форми фінансово-кредитного впливу в Японії розглядають не як грошове забезпечення завчасно визначених планових витрат, а по суті становлять зміст своєрідного державного планування і прогнозування. Інструментом регулювання виступає не пряме планування, а використання державних фінансів і кредиту через запровадження відповідної бюджетної та кредитної політики.

На сучасному етапі, в умовах тривалого уповільнення темпів розвитку, основними напрямками економічної політики Японії є стабілізація економіки, перерозподіл доходу, надання суспільних товарів і коригуючи помилки ринку. З метою стабілізації економіки держава створює плани і прогнози щомісяця, для контролю уряд готує економічні доповіді, на підставі яких Агентство економічного планування приймає рішення щодо подальших дій.

Прогнози соціально-економічного розвитку України розробляються на довго, середньо, та короткострокову перспективу виходячи з аналізу демографічної ситуації, науково-технічного потенціалу, наявності природних ресурсів, нагромадження національного багатства, зовнішньоекономічного становища України. Прогнози виконують в кількох варіантах з урахуванням імовірного впливу внутрішніх і зовнішніх політичних, економічних, екологічних чинників, а також можливої зміни стратегії розвитку держави.

Органи законодавчої влади використовують результати прогнозів соціально-економічного розвитку України та прогнози конюнктури ринку, приймаючи конкретні рішення в галузі економічної політики і розробляючи державні програми та індикативні плани.

Суть стратегічного макроекономічного планування – визначення основних пріоритетів розвитку національної економіки, головну роль у реалізації яких відіграє держава. Ці напрямки набувають статус цільових державних програм.

Макроекономічні програми класифікуються:

1. за часом

- короткострокові (1-2 роки)
- середньострокові (до 5 років)
- довгострокові (10-25 років)

2. за характером (масштабом)

- загальногосподарські – охоплюють проблеми національної економіки в цілому (національні плани, бюджет, інфляції)
- програми обмеженого характеру (розвиток окремих галузей, підгалузей, регіонів, вираження конкретних державних проблем)

3. за цілями

- конюнктурні – регулювання економічних процесів шляхом маніпулювання господарською конюктурою
- структурні – зміна співвідношень між різними галузями, сферами національної економіки

4. за об'єктами

- економічні (фінансові, виробничі, зовнішньоекономічні)
- соціальні (зайнятість, доходи, освіта, медицина)
- науково технічні
- екологічні
- регіональні

Державні програми соціально-економічного розвитку України на довгострокову перспективу розробляються на 10-15 років, при цьому можливе коригування або продовження дії програм на 5 років.

На сучасному етапі в Україні діє урядова програма стратегічного розвитку “Україна – 2010”.

Державні програми соціально-економічного розвитку України на довгострокову перспективу розробляють на 3-5 років і щороку коригуються.

Уряд одночасно з проектом Державної програми подає до Верховної ради підсумки соціального і економічного розвитку України за період з початку поточного року, прогноз соціально-економічного розвитку на наступний рік. Проект Державного бюджету України відповідає Закону України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України” та “Про бюджетну систему України”.

Проекти річних програм соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя розробляють відповідні уряди.

Під час розроблення проекту програми враховуються показники роботи підприємств та організацій (незалежно від форм власності), розташованих на відповідних територіях. Уряд автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації подають основні показники проектів і затверджених річних програм соціально-економічного розвитку до Міністерства економіки України.

Основними засобами реалізації державних планів і програм є:

- держконтракт і держзамовлення (використання яких відбувається на підставі Закону України “Про закупівлю товарів, робіт та послуг за державні кошти”, “Про поставки продукції для державних потреб” та указу Президента України “Про державне замовлення в Україні”
- пільгове оподаткування
- пільгове кредитування
- цінові пільги
- державне страхування
- гарантування ринків збуту
- розробку соціальних програм
- державне фінансування наукових досліджень
- інституту соціального партнерства
- державна система науково-технічної експертизи (експертні ради)

Питання для контролю:

1. Сутність макроекономічного планування ?
2. Етапи розвитку макроекономічного планування в світі.
3. Типи державного планування.
4. Класифікація макроекономічних програм.

Тема 3

Фінансова політика.

1. Фінансово-бюджетне регулювання.
2. Кредитно-грошова політика держави.
3. Моделі регулювання ринку цінних паперів.

Ключові поняття:

Фінансово-бюджетне регулювання. Фінансова система країни. Державні фінанси. Державний бюджет. Фінансова політика держави. Типи фінансової політики. Фіскальна політика. Бюджетні доходи. Податки. Податкова система. Дефіцит державного бюджету. Державний борг. Суб’єкти державного регулювання. Фінансово-бюджетної сфери.

Суб’єкти грошово-кредитної політики. Об’єкти кредитно-грошової політики. Центральний банк. Банківська система країни. Основні функції Національного банку України.

Кредитно-грошова політика. Емісія грошей. Облікова політика. Обов’язкові резерви. Інфляція. Дефляція. Методи цінового регулювання. Моделі регулювання ринку цінних паперів.

Провідне місце в системі регулювання економіки держави, створення сприятливого фінансового середовища для швидкого розвитку ринкових відносин, забезпечення макроекономічної ефективності належить бюджету. Він є важливим інструментом реалізації державної політики.

Державний бюджет – це річний план державних видатків і джерел їх фінансового покриття.

Фінансова система країни складається з:

- 1) державного бюджету;
- 2) позабюджетних фондів (пенсійних, страхових, кредитних тощо)
- 3) фінансів підприємств;
- 4) місцевих фінансів (бюджетів областей, міських, сільських тощо).

Іноді використовують поняття **сукупного**, або **консолідованого**, державного бюджету, що охоплює бюджети цих адміністративних одиниць.

Державний бюджет – основний метод державного фінансового регулювання. Він передбачає забезпечення поділу і перерозподілу валового внутрішнього продукту між регіонами держави, галузями економіки, виходячи із стратегії її економічного розвитку, фінансової політики та потреб ринкового механізму.

Методи бюджетного впливу.

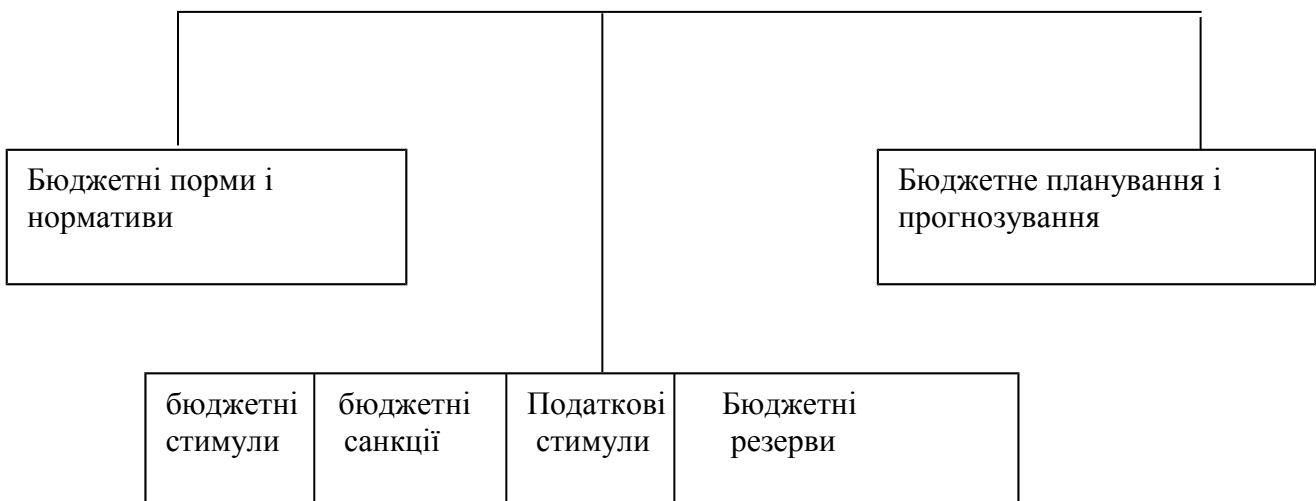

Схема Структура бюджетних методів впливу.

Сучасна держава за допомогою бюджету:

- 1) впливає на перебіг суспільного відтворення;
- 2) стимулює економічне зростання;
- 3) регулює обсяг сукупного попиту;
- 4) впливає на короткострокові коливання економічної конюнктури;
- 5) проводить активну соціальну політику.

Важлива роль місцевих бюджетів у функції регулювання фінансової системи держави.

Місцеві бюджети можна характеризувати як сукупність економічних відносин, які сприяють територіальному перерозподілу національного доходу країни та забезпечують створення фінансової бази місцевих рад. Таким чином, місцеві бюджети – це балансові рахунки доходів і витрат, які мобілізуються і витрачаються на відповідній території. Місцеві бюджети є

фінансовою базою органів місцевого самоврядування та вирішальним фактором регіонального розвитку.

Відповідно до Закону України “Про бюджетну систему України” від 29.06.1995 р. бюджетна система України складається з:

- державного бюджету;
- бюджету АР Крим;
- місцевих бюджетів.

Фінансова політика держави – заході держави щодо мобілізації фінансових ресурсів, їх розподілу та використання на базі фінансового законодавства для реалізації соціально-економічних цілей розвитку суспільства.

До сучасних напрямків фінансового регулювання економіки належать:

- 1) витрати на наукові дослідження;
- 2) поліпшення відтворювання капіталу;
- 3) відтворення кваліфікованої робочої сили;
- 4) військові витрати;
- 5) витрати на соціальні цілі;
- 6) розширення споживчого ринку.

Політика що проводить

політика вбудованих

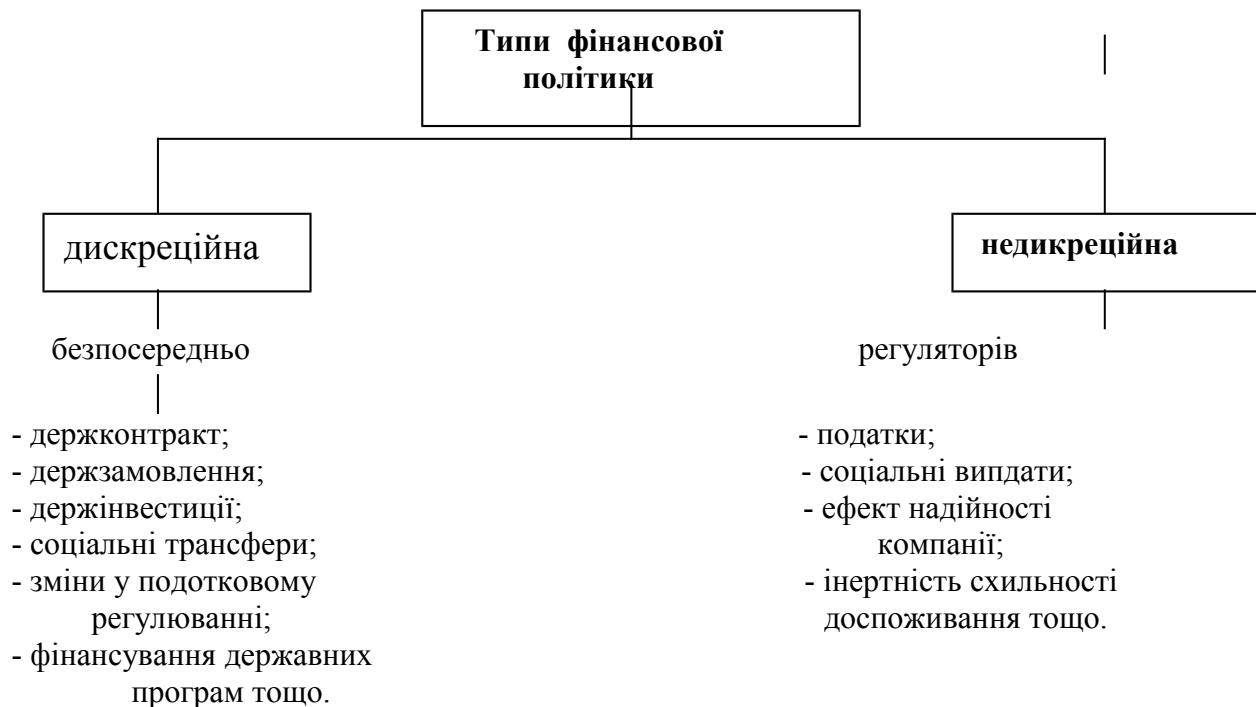

Схема Основні засоби фінансової політики держави.

Основними елементами фінансової політики держави у сфері реалізації фінансової політики є:

- 1) **політика державних витрат**, що передбачає політичне, соціальне, господарське тощо планування та забезпечення загальних умов життя суспільства (управління, юстиуія наука, освіта)

Основними групами видатків державного бюджету на сучасному етапі розвитку макроекономічних систем виступають:

- соціальні (наука, освіта, охорона, здоров'я, охорона здоров'я та спорт, соціальний захист, культура, мистецтво, спорт).
- на оборону та зовнішню політику;
- господарські потреби;

- оплата державного боргу;
- на адміністративне управління, юстицію.

2) **фіскальна політика держави**, діяльність держави щодо формування та регулювання державного бюджету, а також мобілізації коштів у державну казну з інших джерел.

Основними бюджетними доходами є:

- податки;
- збори (на право торгівлі, акцизні мито тощо);
- доходи від державної власності, державної торгівлі;
- внески в державні фонди соціального страхування;
- кошти від приватизації;
- кошти від продажу прав використання повітряного простору тощо.

Головними суб’єктами державного регулювання фінансово-бюджетної сфери:

- Міністерство фінансів України;
- Міністерство економіки;
- Головне контрольно-ревізійне управління;
- Державне казначейство України;
- Державна податкова адміністрація;
- Державна митна служба.

2) **Кредитно-грошова політика** – діяльність держави, спрямована на забезпечення економіки повноцінною і стабільною національною валютою та регулювання грошового обігу відповідно до потреб економіки з метою стимулювання економічного зростання при низькому рівні інфляції.

Основним суб’єктом грошово-кредитної політики є Центральний банк країни. В Україні роль Центрального банку виконує Національний банк України.

В США функції Центрального банку виконує Федеральна резервна система (ФРС).

Таким чином **банківська система країни** є дворівневою і складається з:

- 1) центрального (національного банку)
- 2) мережі комерційних банків;

Об’єктом кредитно-грошової політики виступає пропозиція та попит на грошовому ринку.

Національний банк України як центральний банк виконує **наступні функції**:

- 1) розробка і впровадження разом з урядом ефективної кредитно-грошової політики;
- 2) здійснення грошової емісії і контроль за грошовим обігом;
- 3) здійснення міжбанківських розрахунків у міжнародних відносинах;
- 4) продаж кредитних ресурсів кошт банкам кредитування уряду;
- 5) регулювання та контроль за діяльністю комерційних банків;
- 6) здійснення валютного регулювання;
- 7) зберігання та регулювання золотовалютних резервів;
- 8) управління державним боргом.

Розглянено основні **кредитно-грошові інструменти** державного регулювання економіки:

- 1) **Емісія грошей** – забезпечення економіки засобами обігу, платежу нагромадження, а також покриття дефіциту державного бюджету. Виважені ін’єкції гальмує ріст цін та інфляції.
- 2) **Проведення облікової політики** – встановлення центральним банком ставки облікового відсотка.

Ставка облікового відсотка – це ставка, за якою центральний банк країни продає кредитні ресурси комерційним банкам.

При сприятливій економічній кон’юктурі держава проводить **політику “дорогих грошей”**, підвищуючи облікову ставку і тим знижує попит на кредити, гальмує господарську активність.

Зниження облікової ставки (політика “**дешевих грошей**”) стимулює попит на кредити та поживлення господарської активності.

- 3) **Кількісні обмеження кредиту** – виконує такі самі функції, як і зміна облікової ставки, але використовуються адміністративні методи; невиконання умов призводить до банкрутства комерційного банку, штрафів, заморожування коштів.
- 4) **Встановлення розмірів обов’язкових резервів** – для комерційних банків передбачає збереження певної частини коштів (їх активів) у вигляді резервів на спеціальному рахунку в центральному банку країни.

Мета цього заходу – регулювання банківської ліквідності, захист інтересів кредиторів і вкладників (їхнє страхування), контроль ціни національної грошової одиниці (хляхом обмеження обсягів грошової маси).

Мінімальні резерви можуть змінюватися в встановлених, але незначних межах. З підвищенням Центральним банком резервної норми банківський обіг знижується. Розраховано, при збільшенні норми обов’язкових банківських резервів 10 до 12% при вимозі незмінності пропозиції резервів, владі знижуються на 20%. Якщо резерви банку підвищуються надання кредитів клієнтам також збільшуються. В Україні норма обов’язкових резервів в другій половині 90-х років складала в середньому близько 15%.

5) **Операції на відкритому (фондовому ринку)** – зміна пропозиції позикового капіталу у країні шляхом купівлі або продажу центральним банком цінних паперів (облігацій, векселів, сертифікатів тощо) юридичних чи фізичних осіб.

Продаж (випуск) цінних паперів, який здійснюється центральним банком через державні позики у фізичних чи юридичних осіб, обмежує вільні гроші (стримує економічну діяльність). У випадку, коли держава викупує свої боргові зобов’язання, обсяг грошей в обігу зростає. Таким чином, держава регулює обсяг грошових засобів в обороті й економічну діяльність.

Світовий досвід грошово-кредитного регулювання.

➤ В США функції Центрального банку виконує Федеральна резервна система (ФРС), в структурі ФРС – 12 федеральних резервних банків кожен із яких виконує функції центрального банку в своєму окрузі. ФРС має монополні права на випуск банкнот і регулювання грошового обігу. Частка активів, яку комерційні банки повинні сберігати в ФРС складає близько 12%. Процент, під який надають кредит комерційні банки в США, залежить від процента за кредити ФРС. Значення процентів за кредити ФРС є мінімальною межею ефективності надання кредиту. Так, в США в 1985р. облікова ставка складала 7,5%, в цьому ж році комерційні банки надавали кредити первочерговим клієнтам в розрахунку 9,5%.

В 1987р, коли курс акцій впав 22,6%, ФРС значно збільшила кількість грошей в обіг, и таким чином, знизила напругу в кредитній системі.

В сучасних умовах, в США для розширення кредитних можливостей кредитно-ощадним організаціям дозволено інвестувати до 20% власних активів в комерційні папери, облігації корпорацій тощо.

➤ Для забезпечення банківської ліквідності Центральний банк **Великобританії** зобов’язує комерційні банки вносити акумульовані кошти на спеціальний рахунок в центральному банку. На цей рахунок вони отримують процент, який прирівнюється до середньої ставки за векселя державного казначейства на останніх торгах. Обсяги кредитів регулюються прямими методами вимога розміщувати встановлену центральним банком частину банківських ресурсів в короткострокові державні зобов’язання, депонувати частину залучених банками коштів в центральному банку (і непрямим - розширення або обмеження випуску облігацій, векселів, зміна умов їх купівлі-продажу тощо).

Розраховано, що збільшення норми процента на один пункт, в розвинутій соціально орієнтованій економіці знижує інвестиції на обладнання на 10-15%. Для обмеження ризику в деяких країнах встановлюють співвідношення власних та обігових коштів. Так, в **Швейцарії** воно складає 1:8,5, у **Великобританії** 1:20; в **Люксембурзі** 1:33. Во **Франції** сума всіх кредитів не повинна перевищувати власні кошти більш ніж в 20 разів.

3) В умовах кризового стану економіки України великого значення набуває такий спосіб державного втручання, як **цінове регулювання**. У ринковій економіці ціна є найпоширенішою

економічною категорію. За допомогою ціни вимирюють економічні показники обсягів виробництва і споживання, основних і оборотних фондів.

У ринковій економіці ціна є загальним регулятором процесу, суспільного відтворення, який впливає на діяльність суб'єктів господарювання разом з іншими регуляторами, що їх застосовує держава. **Рух ринкових цін** під впливом співвідношення попиту і пропозиції є основою, вхідним моментом дії ринкового механізму регулювання суспільного відтворення.

Державне регулювання цін, як свідчить світовий досвід розвинених країн, може мати **законодавчий, адміністративний та економічний** характер.

➤ Втручання держави у процес ціноутворення передбачає насамперед, **спостереження за цінами**. Основна мета такого спостереження – визначити рівень збільшення вартості життя для розрахунку індексу щорічного номінального підвищення заробітної плати і пенсій, а також з'ясування впливу підвищення цін на витрати виробництва та національну конкурентноспроможність.

➤ **Непрямий вплив на ціни** здійснюється завдяки введенню, або відміні обмежень у зовнішній торгівлі, зміни облікової ставки, податків, розміру емісії грошей тощо.

➤ Державне втручання в процес ціноутворення це насамперед санкціонування урядовими органами завищення витрат виробництва: у собівартість включаються завищені амортизаційні списання, відрахування у різні фонди.

➤ **Прямий державний вплив**, який передбачає надання субсидій, встановлення податку на додану вартість, встановлення цін на підакцизні товари.

➤ **Встановлення державою фіксованих цін і товарів** – це насамперед встановлення пільгових цін на продукцію державних підприємств (мінеральна сировина, електроенергію з державних електростанцій), залізничні, поштово-телеграфні тощо.

➤ **“Лідерство в цінах”** має місце в тих сферах виробництва, де значна частка держави або держава виступає великим покупцем чи замовником.

Використання конкретних методів цінового регулювання залежить від стану економіки країни, породжене певними умовами.

4) Історія становлення розвитку **державного регулювання ринку цінних паперів** у різних країнах світу дає змогу умовно відокремити **дві моделі**: європейську та американську.

Такий розподіл досить умовний бо в Європі не має й двох країн, які мають абсолютно однакові механізми державного регулювання взагалі і, зокрема, ринку цінних паперів. В такому випадку можливо говорити про **європейську специфіку**. В європейських країнах мало законодавчих актів, які регулюють обіг цінних паперів, хоча перший закон щодо цього з'явився саме в Європі. Правовий документ, який було прийнято в 1720р. в Англії, з незвичайною назвою “Закон про мильну бульбашку” був спеціально присвячений фондовому ринку. Його метою був захист інвесторів-покупців акцій від явно шахрайських дій біржових спекулянтів, які створюючи ажиотажний попит на певні папери, підвищували ціни на них. В подальшому, у Великобританії не створювалися спеціальні закони щодо цієї сфери. Біржі в Великобританії є самокерованими асоціаціями професійних брокерів, що самостійно розробляють правила цієї діяльності.

У Бельгії регулювання ринку цінних паперів ніколи не було самостійною гілкою правової системи. Регулювання ринку цінних паперів регламентується чисельними законами, правилами що до ведення будь якого бізнесу та функціонування банків і банківської системи.

Чисельні фондові біржі в Європі перебувають під сильним впливом, а частіше навіть під контролем комерційних банків. Панування банків на ринку цінних паперів – найважливіший момент в Європейській специфіці. Тому держава регулює ринок цінних паперів не прямо, а шляхом діяльності комерційних банків та банківської системи. У деяких країнах провідні фондові біржі створені державою і перебувають під її контролем (Франція, Італія). Подекуди регулювання фондових ринків винесено на регіональний рівень, наприклад, у Німеччині – на рівні земель, пантонів***** - у Швейцарії.

Новою тенденцією в Європі є розробка майже повсюди комплексних правових документів, що стосуються функціонування і регулювання національних ринків цінних паперів. Це стимулюється переважно уніфікацією в межах в Європейського Союзу діяльності національних фінансових ринків.

Американська модель має три основних складники. Перший – концепція фінансування інвестицій переважно за рахунок ринку цінних паперів, який функціонує незалежно від банківської системи залучаючи заощадження та капітали усіх верств населення. Другий – правова база у вигляді пакета законів, що безпосередньо стосується ринку цінних паперів. Третій – соціальний орган управління ринком цінних паперів, зобов’язаний виконання прийнятих законів.

Ця модель виникла на початку 30х років. Закони цього періоду не стримували, перегрів ринку цінних паперів, що спричинило цілковитий крах американського фінансового ринку.

В умовах посиленої активності ринку брокери безпідставно брали позички в банках під забезпечення цінними паперами, а банки охоче залучалися до кредитування. Спочатку це призвело до проблем з банківською ліквідністю, а потім до падіння біржових цін, масового “скидання” цінних паперів. Далі розпочався ланцюжковий процес банкрутства брокерів і банків.

“Великий крах” американської економіки початку 30х років, в центрі якого виявились і фінансовий ринок і банківська система.

У “Новому курсі” Ф.Рузвельта, що містить програму виведення американської економіки з кризи, була висунута кейсіанська за сутністю ідея про державну ініціативу в справі відродження і розвитку цивілізованого ринку цінних паперів як основи для інвестиційного процесу.

Починаючи з 1933р. і до початку війни, було створено правову базу функціонування ринку цінних паперів, що передбачав певною мірою і його державне регулювання. Ці закони чинні й дотепер.

У довершенню вигляді американська модель існує лише в США, але її ефективність визнана в мвіті: Цю модель наслідують багато країн, які намагаються створити цивілізований ринок цінних паперів (Австралія, Бразилія).

Питання для контролю:

1. Методи бюджетного впливу на соціально – економічні процеси.
2. Типи фінансової політики держави.
3. Світовий досвід кредитно – грошового регулювання.
4. Методи державного регулювання ціноутворення.
5. Світовий досвід регулювання фондового ринку.

Тема 4 Структурна та інвестиційна політика

1. Структура економіки, як об’єкт державного регулювання
2. Міжгалузевий баланс виробництва і розподілу продукції, його роль у державному регулюванні економіки
3. Сучасний стан структури економіки України і заходи щодо його реформування
4. Державне регулювання та стимулювання інвестиційної діяльності

Ключові поняття: Структура економіки. Критерії визначення структури. Основні види структури економіки. Відтворювальна структура. Галузева структура. Види економічної діяльності. Територіальна структура. Соціальна структура

Міжгалузевий баланс виробництва та розподілу продукції (МГБ). Класифікація МГБ за масштабом. Класифікація МГБ за вимірниками. Класифікація МГБ за характером відображення процесу виробництва.

Три складові МГБ. 1-ий квадрат. Коефіцієнт прямих витрат. Коефіцієнт повних витрат. 2-ий квадрат. Валовий випуск продукції. Основне рівняння МГБ. Витрати на випуск продукції. Друге рівняння МГБ. Третє рівняння МГБ. Значення МГБ для ДРЕ.

Основні цілі структурної перебудови економіки. Основні шляхи структурної перебудови. Заходи держави щодо структурного реформування економіки. Конкретні переваги. Пріоритетна галузь. Критерії пріоритетності галузі. Пріоритети структурної політики України.

Державна інвестиційна політика. Фактори, що визначають інвестиційну політику держави. Основні види інвестиційної діяльності, як об'єкт ДР. Пряме управління інвестиціями. Державні інвестиції. Регулювання умов інвестиційної діяльності. Механізм реалізації інвестиційної політики. Амортизаційна політика. Фінансові джерела інвестиційної діяльності. Основні шляхи залучення інвестицій.

Структура економіки України формувалась понад 70 років у так званому єдиному просторі колишнього СРСР. І дотепер їй притаманні низький рівень НТП, надмірна концентрація виробництва в окремих регіонах, марнотратне використання природних ресурсів.

Структура економіки – це співвідношення різних елементів економічної системи, що відображає народногосподарські пропорції та стан суспільного поділу праці.

До основних видів структури економіки відносять:

Відтворювальну структуру, яка характеризує використання ВВП на відтворення основного капіталу, споживання, нагромадження та співвідношення між виробничим та особистим споживанням

Галузеву структуру, яка відображає пропорції розвитку окремих галузей, підгалузей, видів виробництв, сфер національної економіки.

У складі національної економіки України за Класифікатором галузей економіки виділяють такі великі галузі:

- промисловість
- лісове господарство
- транспорт
- зв'язок
- будівництво
- торгівля і громадське харчування
- матеріально-технічне забезпечення і збут
- заготівля
- інформаційно-обчислювальне обслуговування операції з нерухомістю
- геологія та розвідка надр
- геодезичні та гідрометеорологічна служби.

Визначальною ознакою виділення окремих галузей є однотипність виконання підприємствами та організаціями функцій та видів діяльності. Класифікаційною одиницею галузі є підприємство.

У складі галузі виділяють підгалузі – сукупність підприємств, що випускають однорідну продукцію чи однорідні послуги. Наприклад, у сільському господарстві – тваринництво та садівництво, на транспорті – його окремі види (залізничний, повітряний).

За міжнародною класифікацією ООН до сфери економічної діяльності належать такі види:

- сільське та лісове господарство, мисливство та рибальство
- гірничо-будівна промисловість
- обробна промисловість
- електроенергетика, газу - і водопостачання
- будівництво
- оптова і роздрібна торгівля, готельне господарство і зв'язок
- фінанси, страхування, операції з нерухомістю, комерційні послуги
- комунальне, суспільне то особисте обслуговування

Територіальна структура відображає розміщення виробництва в окремих економічних районах, що визначаються певними економічними умовами (нааявністю природних ресурсів, кліматичними, географічними, трудовими).

Соціальна структура – характеризує співвідношення між організаційно-правовими формами підприємництва з урахуванням рівня концентрації і централізації виробництва та на основі форм власності (між приватними, державними та колективними підприємствами), групами населення за рівнем доходу.

Зовнішньоекономічна структура відображає пропорції між експортом та імпортом товарів, послуг, капіталів.

При проведенні структурних перетворень в економіці України необхідно враховувати досвід провідних зарубіжних країн в проведенні структурної політики.

США. Починаючи з 80-х років структура економіки США зазнала суттєвих змін. НТП став основним чинником структурних перетворень у господарстві на всіх його рівнях.

Структурна переорієнтація господарства та підвищення ефективності його функціонування супроводжувались посиленням ролі нематеріальних факторів, таких як наукові знання, інформація, кваліфікація, що завжди активно доповнювали матеріальні елементи. Радикальні зміни відбувались у складі та змісті праці, у функціях робочої сили, у співвідношенні об'єктивних та суб'єктивних чинників виробництва.

Суттєво також змінились інвестиційні пріоритети. Характерною особливістю його стала чітка, переважно соціальна спрямованість. Привертає увагу досить низька частка інвестицій в такі базові галузі як сільське господарство, обробна і видобувна промисловість, виробниче будівництво. Водночас збільшилась частка інвестицій, які спрямовувались на житлове будівництво (до 30% від загальних капіталовкладень)

Японія. Багато в чому досягнення в структурній переорієнтації економіки Японії зіграла ділова співпраця уряду Японії з діловими колами країни.

Основні чинники взагалі вдалої структурної перебудови економіки Японії такі:

- Історичний. Перехід самоізоляції до сучасної економіки відбувся під контролем держави. Створився звичай, коли приватні компанії вважають природним займатися бізнесом під контролем держави.
- Національна свідомість японців. Як ніяка нація в світі японцям притаманне почуття соціальної єдності.
- Високі професійні здібності урядовців. Для служби їх обирають на конкурсних засадах через іспити.
- Зміни форм державного втручання в економіку. Із нарощування потенціалу компаній уряд перейшов до непрямого втручання та підтримки.
- Активність приватних підприємств.

Франція. Структурна політика держави орієнтована на диференційовану підтримку окремих галузей. Зміни відбуваються від прямих капіталовкладень до створення сприятливого інвестиційного клімату.

Створюються так звані нові промислові зони, де підприємствам певної спеціалізації надаються значні податкові пільги, що стимулює їх інвестиційну активність.

Державні інвестиційні програми складають так, щоб частка фінансових ресурсів була мінімальною, а видатки покривались в основному за рахунок коштів недержавних та приватних компаній.

Іспанія. Широкомасштабна структурна перебудова економіки, яка відбулась в 80 роки, багато в чому була ініційована вступом Іспанії до Євросоюзу.

Важливим стимулом для економічного розвитку Іспанії став масовий приплив капіталів з країн-партнерів.

Успішним структурним перетворенням Іспанія завдячує не лише зовнішнім чинникам але й цілеспрямованій і виваженій політиці держави в окремих важливих напрямках:

- відмова від жорсткого втручання у підприємницьку діяльність
- кардинально була змінена часта державного сектору в економіці та її місце
- уряд зосередив зусилля на створенні сприятливих умов для розвитку всіх форм підприємництва, насамперед інноваційної активності. Держава не лише фінансувала ці процеси але виступила їх каталізатором.

Особливе місце в державному регулюванні структурної перебудови економіки належить міжгалузевому балансу виробництва та розподілу продукції (МГБ).

МГБ – це економіко-математична структурна модель, яка відображає існуючі функціональні зв'язки між галузями і сферами економіки, а також взаємозв'язок між загальноекономічними пропорціями та пропорціями розвитку окремих галузей.

В основу розрахунку МГБ покладена модель американського економіста російського походження В.Леонтьєва, лауреата Нобелівської премії в галузі економіки “витрати – випуск”.

МГБ класифікується за наступними напрямками:

1. За масштабом (широкою охоплення економічних процесів)

- народногосподарські (національні) – характеризує національну економіку в цілому
- регіональні – відображає взаємозв'язки між окремими економічними районами та регіонами країни

2. За вимірниками

- натуральні – характеризує зв'язки, що складаються у процесі виробництва і споживання всієї номенклатури продукції, яка виробляється національною економікою у натуральних величинах
- вартісні – відображають зв'язки щодо виробництва та розподілу створеного продукту на відновлення, нагромадження і споживання
- натурально-вартісні дають можливість в одній схемі відобразити міжгалузеві зв'язки і конкретизувати їх за найважливішими пропорціями і основними продуктами.

3. За характером відображення

- статичні – фіксують стан національної економіки за певний період і базуються на попередніх обсягах і структурі кінцевого споживання та наступному визначенні обсягів виробництва окремих галузей (причому обсяг інвестицій є попередньо визначеною величиною)
- динамічні – відображають процес відтворення у динаміці: попередньо визначається частина кінцевого продукту – невиробниче споживання, сальдо зовнішньої торгівлі, а долі на цій основі розраховуються обсяги виробництва, потреби та розподіл капіталовкладень за галузями.

МГБ складається з трьох частин (квадратів).

1-й квадрат основний. У ньому відображається рух проміжного продукту, тобто частина створеного продукту, як не виходить з виробництва і не призначена для кінцевого споживання. Тут горизонтально розміщені галузі, що виробляють продукцію (і-галузі) вертикально, у тому ж порядку – галузі, що споживають цю продукцію (- галузі).

Показники 1-ого квадрату характеризують зв'язки між галузями, а саме використання продукції однієї галузі для виробництва іншої за допомогою

КОЕФІЦІЄНТІВ ПРЯМИХ ВИТРАТ

- кількість продукції і-галузі, спожитою - галуззю
- валовий випуск продукції і-споживача (- галузі)

Коефіцієнти a_i в 1-ому квадраті є технологічними коефіцієнтами прямих витрат, тобто характеризують кількість продукції однієї галузі необхідної для виробництва одиниці продукції іншої галузі (- галузь).

Розраховують також коефіцієнти повних витрат, які характеризують витрати (V_i) будь-якого продукту на виробництво продукції у всьому ланцюгу взаємопов'язаних галузей.

2-ий квадрат відображає використання продукту, який було створено для кінцевого споживання (у), а саме:

- особисте споживання (сімейними господарствами)
- нагромадження (інвестиції)
- амортизація
- чистий експорт (різниця між експортом та імпортом)
- інше

Сума показників 1 і 2 квадратів (по горизонталі) відображає валовий випуск продукції певної галузі (x_i) – валовий випуск продукції народним господарством в цілому (ВНП)

x_i - валовий випуск галузі ($i=1,2,\dots$)

x_{i1} - кількість продукції і-галузі, спожитою - галуззю

- проміжний продукт

- кінцевий продукт

- кількість галузей

Це перше (основне) рівняння МГБ

3-й квадрат – додана вартість ( ), включає в себе: доходи населення, підприємців, держави.

Сума показників 1 і 3 квадратів (по вертикалі) відображає витрати на випуск продукції певної галузі (x), а баланс стовпчиків ( ) – витрати на створення продукції у всьому народному господарстві(ВНП)

- валовий випуск галузі споживача
- - матеріальні витрати галузі - споживача
- додана вартість
- кількість галузей

Це друге рівняння МГБ.

, звідки

Це третє рівняння МГБ.

Застосовуючи МГБ при державному регулюванні економіки можливо дати повний макроекономічний аналіз, бо саме МГБ представляє усі фактори, сфери, сектори, матеріальні потоки, секторно-імпортні зв'язки та показники розвитку національної економіки. (ВВП, національний дохід, проміжне споживання, кінцеве споживання, амортизація, інвестиції, експорт, імпорт, додана вартість).

МГБ використовується для макроекономічного прогнозування, зокрема за допомогою першого рівняння можливо розраховувати валовий випуск продукції.

МГБ виявляє роль різних факторів, секторів та галузей в розвитку національної економіки.

Структурні зрушення в економіці України, насамперед в промисловості, що тривають з 1993 року, характеризуються зростанням питомої ваги важкої індустрії (енергетика, паливна промисловість, чорна металургія) та різким падінням частки машинобудування та легкої промисловості.

На сучасному етапі основним завданням структурної перебудови економіки України стає формування сучасної, ефективної, раціональної, екологічно безпечної структури економіки та створення конкурентноздатного вітчизняного виробництва.

Виходячи з цього можливо виділити наступні основні цілі структурної перебудови економіки України:

- формування енергозберігаючої, інноваційної моделі розвитку економіки
- посилення соціальної орієнтації економіки
- реструктуризація та технологічне оновлення виробництва
- підвищення конкурентно спроможності виробництва
- створення цілісного, місткого національного ринку
- підвищення експортного потенціалу
- створення ефективних структур регіональної економіки

Розглянемо заходи держави, необхідні щодо структурного реформування економіки.

1. Насамперед – це вдосконалення нормативно-правового забезпечення структурної перебудови економіки.

2. Необхідно створити сприятливі умови для реалізації конкурентних переваг, формування реального національного ринку.

Конкурентні переваги – це наявність специфічних ресурсів, використання яких за відповідних умов забезпечують додатковий ефект завдяки нижчим витратам на одиницю продукції.

До конкурентних переваг України можна віднести:

- кваліфіковані трудові ресурси
- значні вільні виробничі площі, використання яких дає можливість нарощувати виробництво з відносно невеликими витратами
- вигідне географічне положення та транспортна інфраструктура
- велика кількість вигідно розташованих сільськогосподарських угідь
- значний науково-технічний потенціал

3. Виділення пріоритетних галузей і виробництв, їх державна підтримка.

Пріоритетна галузь – розвитку якої держава надає перевагу, враховуючи її значення для економіки України.

Основними критеріями, а якими держава визначає пріоритетність галузі є її перспективи попиту на внутрішньому ринку, зниження ресурсо-місткості виробництва, експортний потенціал галузі, зменшення залежності від імпорту, швидка віддача, сприяння соціально-економічному розвитку:

- макроекономічна стабілізація
- ефективні державні інвестиційні та інноваційні політики
- розробка макроекономічних прогнозів що формування сучасної структури економіки
- розробка макроекономічних прогнозів щодо формування сучасної структури економіки
- розробка загальнонаціональних та регіональних програм структурних перетворень
- раціональне залучення іноземного капіталу, який здатен вплинути на структурні перетворення в економіці.

Виходячи з вище розглянутих конкурентних переваг та критеріїв пріоритетності можливо виділити наступні пріоритетні групи структурної політики України.

1-а група – наукомісткі та технологічні галузі

2-а група – галузі та підгалузі АПК, що мають унікальні природні основи, традиції виробництва та експорту (харчова, виробництво олії, комбікорму)

3-я група – транзитні перевезення вантажів, транспортування нафти, газу, електроенергії, надання міжнародних послуг у галузі транспорту і зв'язку

4-а група – рекреаційно-туристичні та оздоровчо-лікувальні комплекси Причорномор'я, Приазов'я, Карпат.

5-а група – заходи, що пов'язані із забезпеченням здоров'я людини, охорони навколишнього середовища.

Стимулювати та регулювати структурні перетворення держава може застосовуючи методи прямого впливу та методи опосередкованого впливу.

До методів прямого впливу на структурні перетворення належать:

- державні програми і плани
- система державних замовлень і контрактів
- дотації і субсидії
- цільове фінансування сфер, суб'єктів діяльності.

До методів опосередкованого впливу належать:

- правове регулювання
- податкове регулювання
- пільгові кредити
- митна політика
- політика прискореної амортизації

В умовах виходу України з кризового стану надзвичайно важливого значення набуває активізація інвестиційних процесів, оскільки не можливо здійснити прогресивні структурні зрушення в економіці, провести оновлення реального сектору, підвищити конкурентоспроможність та забезпечити сталий соціально-економічний розвиток держави.

Нинішній механізм регулювання інвестиційної діяльності не повною мірою відповідає сучасним вимогам і не має відпрацьованої комплексної методологічної бази.

Одним із шляхів вирішення цієї важливої проблеми є створення сприятливого інвестиційного клімату, який забезпечив би залучення та раціональне використання коштів у так звані точки зростання – найбільш ефективні високотехнологічні виробництва, які створюють умови для запуску інвестиційного мультиплікатора та розвитку суміжних виробництв.

Складність регулювання інвестиційної діяльності в тому, що вона охоплює різні сфери економічного життя, науково-технічний прогрес, державне управління економікою, фінансово-банківську діяльність, ціноутворення тощо.

В економічній науці тривалий час інвестиції ототожнювали з капіталовкладеннями на створення основних фондів підприємств (ОФ), що утворюються і розширення, реконструкцію й технічне переозброєння існуючих.

Але аналіз цілей, функцій та особливостей інвестицій дав змогу визначити їх як, сукупність засобів формування комплексної ресурсної бази відтворення основного капіталу з метою одержання соціального і економічного ефекту.

Виходячи з цього **ДЕРЖАВНА ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА** – це діяльність держави щодо регулювання інвестиційної діяльності з метою реалізації цілей економічної, науково-технічної та соціальної політики.

Державне регулювання інвестиційної діяльності включає:

- пряме управління інвестиціями
- регулювання умов інвестиційної діяльності (опосередковане управління)
- контроль за законністю здійснення інвестиційної діяльності усіма учасниками та інвесторами.

Партнерами в інвестиційній сфері виступають суб'єкти: органи державного управління, підприємці, фінансові інституції. У цьому партнерстві кожному суб'єкту відводиться певна роль. Схема інвестиційного партнерства приведена нижче.

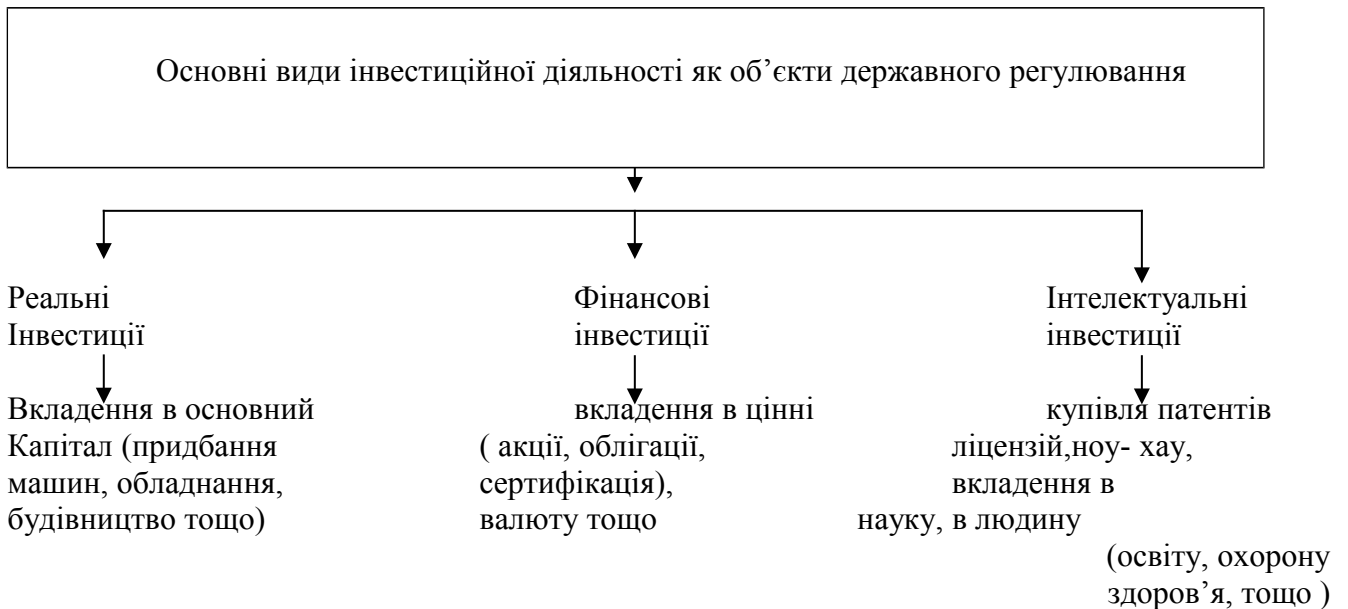

Схема інвестиційного партнерства .

Таким чином, інвестиційне партнерство є принципом здійснення інвестиційної політики. Він передбачає узгодження суб'єктами інвестиційних відносин цілеспрямованої інноваційно-інвестиційної діяльності, яка повинна забезпечити її активізацію для якісних зрушення у розвитку національної економіки.

Пряме управління інвестиціями здійснюється центральними та місцевими органами влади. Насамперед, пряме управління інвестиціями передбачає:

- прогнозування, планування та програмування розвитку національної економіки, її елементів
- передбачення і державному бюджеті обсягів державного фінансування інвестиційних процесів
- планування централізованих державних засобів
- розміщення держконтрактів та контроль за їх виконанням
- визначення умов реалізації інвестиційних проектів та їх експертизу
- проведення інвестиційної діяльності (державні інвестиції).

Державні інвестиції фінансуються за рахунок:

- державного бюджету
- прибутку державних підприємств
- емісії грошей
- випуск внутрішніх державних позик
- зовнішніх позик уряду.

На нинішньому етапі розвитку економіки України загальний обсяг інвестицій для оновлення основних фондів повинні перебувати у межах 20-25% ВВП.

Важливим елементом процесів інвестування є забезпечення сприятливого інноваційного клімату

Таким чином,

- забезпечення сталого економічного розвитку можливе лише за умов активної інвестиційної політики держави на принципі “інвестиційного партнерства” всіх суб’єктів інвестиційної діяльності
- формування сприятливого інвестиційного партнерства багато в чому залежить від інвестиційного клімату, що визначають такі фактори, як політична стабільність, ступінь державного регулювання, податкова політика, свобода руху капіталу та прибутку, валютні ризики.

На Україні розроблено ряд нормативних актів напряму направлених на регулювання та стимулювання інвестиційної діяльності: Закон України “Про інвестиційну діяльність”, “Про режим іноземних інвестицій”.

- активізація інвестиційних процесів неможливе без розробки регіональних інвестиційних програм.

Питання для контролю:

1. Поняття структури економіки. Види структури.
2. Світовий досвід структурної перебудови економіки.
3. Структура МГБ.
4. Значення МГБ для структурної перебудови економіки.
5. Напрямки ДР інвестиційної діяльності.

Тема 5.

Науково – технічна та інноваційна політика.

1. Вплив держави на науково – технічний розвиток.
2. Державна науково – технічна політика.
3. Державна інноваційна політика.
4. Механізми макроекономічного стимулювання, фінансування та регулювання інноваційної діяльності.

Ключові поняття:

Науково – технічний прогрес. Науково – технічний потенціал. Державна науково – технічна політика. Інновації. Інноваційні процеси. Матеріально – технічна база науки. Фонд винаходів та відкриттів. Інноваційний фонд. Державна інноваційна політика. Інноваційний потенціал держави. Синхронізація інноваційних і інвестиційних циклів. Механізм макроекономічного регулювання інноваційної діяльності. Науково – технічне прогнозування. Інноваційні центри зростання. Технополіси. Технопарки. Венчурні підприємства. Соціальна ефективність впровадження НТП.

У вивченні світового досвіду управління економікою особливий інтерес становить проблема науково – технічного розвитку. Відомо, що рушійною силою прогресу техніки є конкуренція. Досвід деяких країн свідчить, що держава тримає найважливіші напрямки науково – технічної політики під контролем і безпосереднім впливом.

У світовій практиці на сьогодні сформувалися **три головні типи моделей науково – інноваційного розвитку** промислово розвинених країн:

- Країни, орієнтовані на лідерство в науці; реалізацію великомасштабних цільових проектів, що охоплює усі стадії виробничого циклу, як правило зі значною часткою науково – інформаційного потенціалу в оборонному секторі (США, Франція, Великобританія).
- Країни, що стимулюють нововведення шляхом розвитку інноваційної інфраструктури, координації дій, щодо різноманітних секторів у галузі науки і технологій (Японія, Південна Корея).
- Країни, орієнтовані на поширення нововведень, створенні сприятливого інноваційного клімату, раціоналізацію всієї структури економіки (Німеччина, Швеція, Швейцарія).

Україна, володіючи значним науково – технічним потенціалом, може забезпечити собі лідерство в багатьох галузях інноваційної діяльності або принаймні паритет у світі, сконцентрувавши зусилля на пріоритетних, найбільш ефективних напрямках НТП.

Частка використання науковомістких технологій в Україні на рубежі 21 ст. у світовому масштабі складала менше 1%, тоді як США – 39%, Японії – 30 %, Німеччини – 16%.

Охарактеризуємо реальний стан інноваційної діяльності в Україні. Згідно з даними офіційної статистики, питома вага інноваційно активних підприємств у промисловості в 2000 р становила лише 14,9%, причому зміна форм власності не стала запорукою впровадження інновацій. Питома вага інноваційно активних підприємств у 1994- 2000 рр зменшилась в 1,8 рази. Усі країни прагнуть до розроблення і реалізації інноваційної політики. Це означає, що для України слід обрати такі напрямки розроблення високих технологій, для реалізації яких у держави вже створенні реальні передумови та наявний відповідний потенціал. **Механізм створення та поширення нововведень** має три загальні складові, які характерні майже для всіх країн:

1. систему державної підтримки фундаментальних та пошукових досліджень;
2. різні форми та джерела фінансування і непрямого стимулювання досліджень;
3. підтримку малого інноваційного підприємства.

Науково – технічний прогрес (НТП) – безперервний розвиток науки і техніки, обумовлений потребами виробництва, зростання та ускладненням суспільних потреб.

НТП розглядають як 2 паралельних процеси: як оновлення знань (науковий прогрес) та як зміна характеру фактично використаного обладнання та устаткування .

Основними функціями НТП є :

- економічна – економія ресурсів у масштабі національної економіки;
- соціальна – задоволення та ускладнення існуючих потреб, розширення кола і формування нових потреб.

В розвитку будь – якої національної економіки **НТП виступає в 2 формах:**

- **еволюційна** – поступовий розвиток науки і техніки;
- **революційна** – науково – технічна революція (НТР).

Науково – технічна революція (НТР) – **це якісні зміни у науково – технічній сфері на основі використання фундаментальних наукових відкриттів і винаходів, що обумовлюють докорінні перетворення в усіх сферах діяльності.**

На рівні підприємства і виробничих об'єднань НТП називають технічним та організаційним розвитком.

Основними показниками розвитку науки в країні та можливостей впровадження досягнень науки у життя виступають **науково – технічний потенціал країни та інноваційний потенціал країни.**

Науково – технічний потенціал країни – сукупність чинників, що характеризують стан і можливості розвитку технічного прогресу в певній країні.

- Складовими науково – технічного потенціалу виступають:
- матеріально – технічна база;
  - наукові кадри;
  - нагромаджений фонд відкриттів;
  - організаційно – управлінська та фінансова структура наукової сфери.

Науково – технічний потенціал визначають на **основі інноваційного потенціалу країни.**

Інноваційний потенціал країни – це здатність фундаментальної та прикладної науки забезпечити нововведення процес оновлення виробництва та продукції.

Кількісну оцінку інноваційному потенціалу визначають з допомогою формули:

$$I = V / N$$

N , V – відповідно число створених та освоєних зразків нової продукції,

I – інтенсивність освоєння

Можливість реалізації науково – технічного потенціалу та інноваційного потенціалу залежить від науково – технічної та інноваційної політики країни.

Наукова – технічна політика - це політика держави щодо формування умов, сприятливих для ефективного науково – технічного розвитку країни, зокрема цілі, форми та методи діяльності держави у науково – технічній сфері.

Основними цілями науково – технічної політики виступають :

- розвиток та підтримка фундаментальної та прикладної науки;

- стимулювання НТП, розповсюдження науково – технічних тенденцій та процесів;
- стратегічний , науковий та технологічний прорив;
- раціональне використання науково – технічного потенціалу країни;
- суспільна мотивація та підтримка інтелектуальної праці.

До стимулів державного регулювання в науково – технічній діяльності належать:

- Кредити, податкові та амортизаційні пільги;
- Коригування антимонопольного законодавства;
- Зовнішньоекономічні преференції;
- Інформаційно – консультативна підтримка;
- Інші фінансові пільги

Інновація – це виробничий фактор , що впливає на формування продуктивності суспільного виробництва й обсягу валового національного продукту в тривалій перерві.

Державна інноваційна політика – це комплекс економічних, організаційно – правових та інших заходів держави, спрямованих на впровадження результатів НТП у виробництво, стимулювання і підтримку інноваційних процесів в економіці.

В Україні слід обрати такі напрямки розроблення високих технологій , для реалізації яких створені конкретні передумови та існує власний науково – технічний потенціал.

Механізм створення та поширення нововведень має три загальні складові, характерні майже для усіх країн:

1. Систему державної підтримки фундаментальних і пошукових досліджень;
2. Різні форми та джерела фінансування і непрямого стимулювання досліджень;
3. Підтримку малого інноваційного підприємництва.

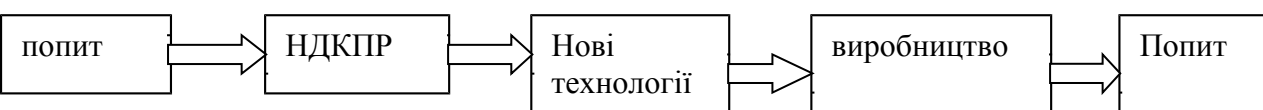
Мета державної інноваційної політики – забезпечення науково – технічного розвитку країни, впровадження нововведень з метою формування сучасного конкурентноспроможного виробника.

Необхідною умовою науково – технічного та інноваційного розвитку є синхронізація інвестиційних та інноваційних циклів, що забезпечує коригування різної тривалості інноваційних (в середньому 7 років) та інвестиційних (для споруд – 50 років, для машин і обладнання – 8-10 років) циклів і передбачає забезпечення впровадження результатів науково – технічного прогресу у виробництво при збереженні інвестицій за допомогою політики прискореної амортизації.

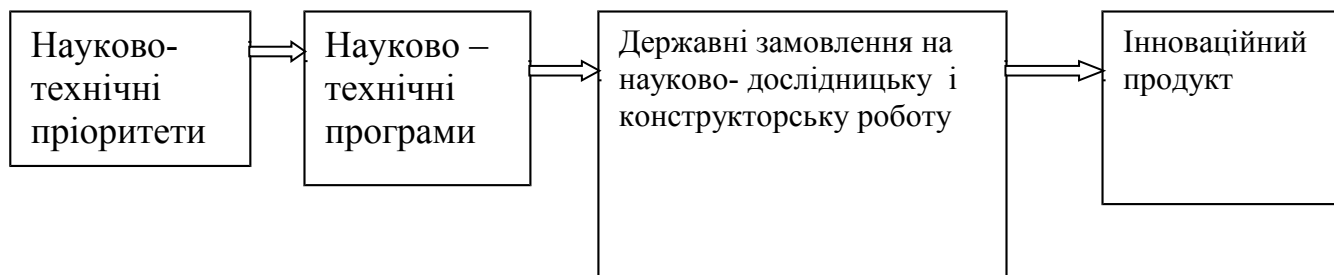
Політика прискореної амортизації – зниження нормативних термінів служби основного капіталу та дозвіл на більш високі норми амортизаційних відрахувань на ранніх періодах експлуатації основного капіталу.

Залежно від ролі держави виділяють **дві основних моделі розвитку науково – технічної та інноваційної діяльності**:

- **Індустріальна** – перевага надається ринковим регуляторам, при пасивній ролі держави

- **Постіндустріальна (неекономічна)** – висока активність держави , система цілеспрямованих . випереджаючих заходів

Згідно із Законом України “ Про основи державної політики у сфері науки і науково – технічної діяльності” діє з 24 березня 1992р , основними засобами впливу в науково – технічній та інноваційній сферах мають бути:

- Національні державні та міждержавні науково - технічні програми;
- Державне замовлення в науково – технічній сфері;
- Державна науково – технічна експертиза;
- Бюджетне фінансування науково – технічної діяльності;
- Патентно- ліцензійна діяльність;
- Метрологія, стандартизація, сертифікація в науково – технічній діяльності;
- Формування науково - технічних кадрів;
- Створення програми науково –технічної інформації.

Науково – технічні програми –це форма реалізації державної науково – технічної політики з метою:

- Реалізації стратегії випереджального науково – технічного розвитку;
- Концентрації ресурсного потенціалу на ключових ланках нового технологічного укладу.

Державні витрати у сфері науково – технічному та інноваційному розвитку відбувається по двом основним напрямкам:

- Базове фінансування, що включає
  - ◆ Забезпечення фундаментальних наукових досліджень;
  - ◆ Розвиток інфраструктури наукової та науково – технічної діяльності;
  - ◆ Збереження наукових об'єктів національного значення;
  - ◆ Проведення найважливіших для держави досліджень;
  - ◆ Підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації.
- Програмне цільове фінансування (на конкурсній основі):
  - ◆ Реалізація науково – технічних програмі проектів за пріоритетними напрямками;
  - ◆ Підтримка проектів міжнародного науково – технічного співробітництва.

Основні організаційні форми реалізації інноваційної діяльності приведені на схемі.

Принципи державної політики в науковій сфері визначені Конституцією України , де в статті 54 зазначається що держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України з світовим співтовариством . Механізм застосування цієї тези передбачено Законом України “ Про внесення змін до Закону України “ Про основи державної політики у сфері науки і науково – технічної діяльності” від 1 грудня 1998 р.

Суб'єктами наукової і науково – технічної діяльності в Україні згідно з цим Законом є : наукові працівники , науково – технічні працівники, а також наукові установи , організації , вищі навчальні заклади III- IV рівня акредитації, громадські організації у науковій та науково – технічній сфері.

Метою цього Закону є врегулювання відносин, пов'язаних з науковою та науково – технічної діяльності та створення умов для підвищення ефективності наукових досліджень і використання їх результатів для розвитку сфер суспільного життя .

11 липня 2001р прийнятий Закон України “ Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки”, який визначає правові, фінансові та організаційні засади цілісної системи формування реалізації пріоритетних напрямків розвитку науки і техніки в Україні.

Згідно з Законом пріоритетні напрями розвитку науки і техніки формуються на 5 років а підставі прогнозу розвитку науки і техніки та є складовою прогнозу економічного та соціального розвитку України на середньостроковий період.

Питання для контролю:

1. Світовий досвід науково – технічного розвитку держави.
2. Науковий та іноваційний потенціали держави.
3. Моделі розвитку наукової та інноваційної держави.

Тема 6 Державне регулювання підприємництва.

1. Виробнича діяльність як сфера державного регулювання.
2. Підприємництво як об'єкт державного регулювання.
3. Інституційні перетворення як передумова становлення та розвитку підприємництва в Україні.
4. Державне підприємництво та управління державними підприємствами.

Ключові поняття :

Виробнича діяльність. Державне регулювання виробничої діяльності. Підприємництво. Мікроекономічна політика. Підприємницьке середовище. Інституційні перетворення. Конкурентна політика. Антимонопольна політика. Мале підприємство. Система державного регулювання малого підприємництва. Державний сектор економіки. Державне підприємство. Макро – та мікроекономічна ефективність державного сектору. Казенні підприємства. Унітарні підприємства. Управління державними корпоративними правами. Економіка погоджень.

На сучасному рівні розвитку економіки України одним з основних пріоритетів діяльності уряду є всебічна підтримка виробництва. Соціально – політична стабільність залежить від того наскільки держава протидіє спаду виробництва і скороченню зайнятості.

Державне регулювання процесів виробництва спирається на широкий вибір економічних методів (прогнози розвитку, кредити, податки систему амортизації, мито, ліцензії, квоти, державні замовлення) в поєднанні їх з ринковими механізмами.

Основою застосування цих механізмів є органічне поєднання засобів бюджетно – фінансового , податкового , цінового, зовнішньоекономічного та інших видів регулювання, а також **цільових комплексних програм**. Останні розробляються як на державному , так і на регіональному рівні.

Особливого значення для розвитку виробництва набуває **державне замовлення**, за рахунок якого забезпечується реалізація загально державних програм, експортних поставок, виконання міжурядових угод.

Державне регулювання виробничої діяльності в ринковій економіці – це процес застосування державних заходів для стимулювання діяльності виробничих підприємств усіх всіх форм власності. Заходи державного впливу можна визначити **як економічну політику**. Враховуючи досвід розвинених країн з ринковою економікою , держава прямо впливає на виробничу діяльність шляхом регулювання виходу на ринок певних товарів, ринкового ціноутворення, та обсягів виробництва.

Основна мета державного регулювання виробництва – збільшення обсягів суспільного виробництва, підвищити його ефективність, посилити соціальну спрямованість.

Ефективність виробництва забезпечується наступними засобами:

- Інтенсифікацією;
- Впровадженням досягнень науки і техніки;
- Підвищення якості продукції
- раціональне використання факторів виробництва ;
- удосконалення системи управління і планування;
- поліпшення організації праці і виробництва;
- зміна галузевої структури економіки
- раціональне розміщення підприємств та виробництв на території країни;
- розвиток зовнішньоекономічних зв'язків;

Важливе значення в сучасних умовах в Україні для розвитку виробництва має державне стимулювання підприємницької діяльності.

Підприємництво – самостійна господарсько – фінансова діяльність суб'єктів на свій ризик, під власну фінансову і майнову відповідальність у межах чинного законодавства, спрямована на досягнення комерційного успіху.

Державне регулювання підприємництва покликане усунути суперечність між високою макроекономічною та соціально – політичною значущістю підприємництва та між слабкою життєздатністю суб'єктів підприємництва сучасній ринкової економіки.

Таким чином, **державне регулювання підприємництва** – це система правових, організаційних та регулятивно – контролюючих заходів держави, спрямованих на створення сприятливого підприємницького середовища і управління державним сектором економіки для забезпечення ефективності та конкурентноздатності національної економіки.

Підприємницьке середовище – сукупність умов, що впливають на формування та розвиток підприємництва. Воно складається з таких елементів :

- Економічні фактори- визначають умови розподілу обмежених ресурсів і ступінь активності підприємницької діяльності:
  - Ступінь економічної свободи;
  - Обсяг сукупного попиту;
  - Рівень розвитку ринків;
  - Конкуренції;
  - Стабільність національної валюти;
  - Податкову політику;
  - Рівень доходів населення тощо.
- Політична ситуація – характер взаємодії суспільства і підприємницького середовища:
  - Наявність політичних, партій, рухів, об'єднань;
  - Їхня стабільність і характер взаємодій;
  - Відносини між основними гілками влади;
  - Способи управління і прийняття рішень;
  - Існування інститутів соціального партнерства тощо.
- **Правове середовище** – створює умови для розвитку цивілізованих ринків:
  - ◆ Стан розвитку ринкового законодавства;
  - ◆ Характер регулюючого втручання держави;
  - ◆ Захист інтересів підприємництва;
- Соціально – культурне та демографічне середовище – виявляє вплив на потреби споживача, обумовлює специфіку попиту:
  - Формування типу економічної культури в суспільстві;
  - Кількість населення;
  - Рівень життя ;
  - Моральні норми, традиції;
  - Релігійні погляди;
  - Домінуючи соціально – культурні цінності тощо,
- Технологічне середовище – обумовлює способи виробництва і підприємницької діяльності:
  - Рівень індустріального розвитку країни;
  - Рівень науки і техніки;
  - Наявність технологій і впровадження у виробництво тощо.
- Природне географічне середовище – визначає галузеву, територіальну, зовнішньоекономічну структуру економіки:
  - Види підприємницької діяльності ;
  - Наявність природних ресурсів;
  - Географічне положення.

Державна мікроекономічна (регуляторна політика) – це постійний та послідовний курс органів виконавчої влади і місцевого самоврядування спрямований на впровадження оптимального державного управління в економічній соціальній сфері, створені сприятливих умов для розвитку підприємства, насамперед інституційних перетворень.

Здійснення регуляторної політики в Україні має базуватися на наступних принципах:

- Адекватності загальнодержавним інтересам;
- Створені однакових умов для усіх суб'єктів економіки: вільний доступ до ринків, кредитів, інформації;
- Заохочення вітчизняного товаровиробника на основі критеріїв економічної ефективності;
- Селективна державна підтримка (у тому числі фінансова) секторів, галузей, виробництв, що забезпечує розвиток прогресивних процесів в економіці.
- Стимулювання науково – технічної та інноваційної діяльності;
- Заохочення розвитку експортного потенціалу країни.

Інституційні перетворення – формування системи соціально – економічних відносин шляхом створення відповідних економічних, правових та соціальних інститутів.

Механізм впливу держави на діяльність підприємства включає в себе : формування нормативно – правового поля; державну підтримку підприємництва, адміністративно – економічне регулювання, організаційно – економічну та інформаційну допомогу.

Державна підтримка підприємництва включає в себе такі напрямки як:

- Формування потужного підприємницького сектору;
- Стимулювання перспективних видів і напрямів діяльності;
- Сприяння нагромадженню інвестиційних ресурсів та інвестиційно – інноваційних процесів;
- Забезпечення стабільних умов функціонування підприємств в умовах міжнародної конкуренції.

В сучасних умовах неможливо функціонування та розвиток підприємницького середовища в формування умов вільного ринку , насамперед конкурентного середовища.

Конкуренція – основний регулюючий механізм у ринковій економіці. Досконала конкуренція передбачає існування достатньої кількості виробників , де вплив кожного підприємства на ціноутворення не визначний.

Недосконала конкуренція та наявність монополій створює серйозні проблеми. Недосконала конкуренція виникає тоді, коли будь – який конкурент має змогу одноосібно впливати на ціни.

Форми фінансово – економічної підтримки підприємництва.

Кредитно – грошова та бюджетно - податкова

Встановлення пільгових ставок податків і процентів на державні кредити.

Надання податкових пільг.

Вироблення правил ціноутворення.

Цільові дотації, позики.

Економічні санкції.

Адміністративно - економічна

Ліцензування.

Встановлення соціальних та екологічних нормативів.

Реалізація науково – технічних , економічних, соціальних державних та регіональних програм.

Укладання договорів та виконання робіт для державних потреб.

Конкурентна політика держави – це діяльність держави , спрямована на створення і розвиток конкурентного середовища, антимонопольне регулювання з метою сприяння зростання ефективності виробництва, кращому задоволенню потреб суспільства, підвищенню конкурентоздатності національної економіки.

Зважаючи на особливості монополізованих ринків України , доцільно впроваджувати такий комплекс заходів щодо захисту конкуренції:

- Децентралізацію управління ;
- Зменшення кількості бар'єрів , що обмежують вихід суб'єктів на ринок ;
- Стимулювання виходу на монополізовані ринки нових суб'єктів господарювання;
- Поділ існуючих державних монополій;
- Ліквідація державних структур монопольного типу;

Переваги монопольного становища настільки привабливі, що намагання до монопольного захоплення ринку, витіснення конкурентів з метою отримання монопольного прибутку об'єктивною реальністю.

Монополія небажана особливо там , де ринок може бути конкурентним. Оскільки , рано чи пізно , монополія сприяє застою виробництва, уповільненню темпів науково – технічного прогресу. Тому в країнах з перехідною економікою, активно використовується політика **державного антимонопольного регулювання**.

Основними методами анти монопольного регулювання є:

- Законодавче регулювання ;
- Адміністративне регулювання;
- Фінансово – економічне стимулювання розвитку конкурентного середовища.

Монопольне становище суб'єкта підприємництва в Україні може визначатися, коли його частка на ринку певних товарів перевищує 35 %, а в окремих випадках може бути і меншою.

Основними етапами визначення монопольного суб'єкта є встановлення :

- Об'єкту аналізу;
- Конкретної продукції (робіт, послуг) , що може кваліфікуватися як товар;

- Контингент покупців;
- Тривалість часу, протягом якого досліджується стан конкуренції;
- Товарних і територіальних стан ринку;

Товарні межі ринку – розглядаються як група взаємозамінних товарів (товари однієї споживчої групи), у межах якої споживач може перейти від споживання одного товару до споживання іншого.

Територіальні межі ринку – визначаються шляхом установлення мінімальної території, поза якої з погляду споживача, придбання товарів, що належать до групи взаємозамінних товарів, є неможливе або недоцільним.

- Обсяг ринку, на якому діє суб'єкт господарювання.
Обсяг ринку – визначається як загальний обсяг надходжень на ринок у визначених територіальних межах товарної групи, якої належить товар підприємця.
- Обсяг товару, який пропонує підприємець на даному ринці.
- Структура ринку.

При визначенні структури ринку встановлюються такі кількісні та якісні показники:

- кількість суб'єктів господарювання на даному ринку;
- частки суб'єктів господарювання на даному ринці;
- показники рівня ринкової концентрації;
- умови вступу до ринку потенційних конкурентів;
- відкритість ринку для зовнішніх постачальників;
- Ознак ринкової влади.

Як ознаки ринкової влади розглядаються:

- Здатність суб'єкта господарювання диктувати умови продажу товарів, укладання договорів, нав'язувати споживачу не вигідні умови.
- Здатність суб'єкта господарювання обмежувати конкуренцію шляхом монополізації ринку постачання виробничих ресурсів, витіснення з ринку інших суб'єктів, що застосовують дані ресурси або створювати бар'єри для виходу на ринок.
- Здатність суб'єкта господарювання скорочувати або обмежувати випуск товарів з метою одержання односторонньої вигоди при укладанні договорів купівлі – продажу, договорів на постачання товарів, а інші суб'єкти неспроможні компенсувати створений дефіцит.
- Здатність суб'єкта господарювання підвищувати ціни на товари і підвищувати їх на рівень, що перевищує рівень, зумовлений конкуренцією на ринку.

Зловживання монополічним становищем є найбільш поширення антимонопольного законодавства.

Законом України “Про обмеження монополізму та обмеження недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності” визначаються зловживання, які пов'язані з ціновою політикою суб'єктів господарювання, внаслідок якої може постраждати споживач. Крім того на Україні діє Закон “Про захист економічної конкуренції” від 21 березня 2001 р.

З наукового погляду розвиток малого підприємництва розглядається як базовий процес, що має забезпечити реальні структурні зрушення, поглибити ринкові відносини, підвищити соціальну орієнтованість виробництва.

Мале підприємство – це будь-яка комерційна (господарська, виробнича, фінансово – кредитна, інноваційна, торгівельно – посередницька діяльність тощо) що здійснюється малими організаційними формами, де середня чисельність працівників не перевищує встановлених граничних рівнів. (*МПП – мале підприємство*).

- У промисловості – 100 осіб;
- На транспорті – 60 осіб;
- В оптовій торгівлі – 50 осіб;

- У роздрібній торгівлі та сфері послуг – 50 осіб;
- В інших сферах – 50 осіб.

До суб'єктів малого підприємництва також належать фізичні особи, які займаються підприємницькою діяльністю без утворення юридичної особи.

Основу державного регулювання та державної підтримки малого підприємництва становлять:

- Законодавче визначення правових, економічних та організаційних основ управління зазначеним сектором економіки;
- Формування раціональної організаційної структури органів державного управління і місцевого самоврядування, які відповідають за розвиток підприємництва.
- Застосування системи економічних важелів і стимулів регулювання малого підприємництва на основі державних пріоритетів;
- Забезпечення державних гарантій майнових прав МП, у тому числі ПП, створених за участю іноземних підприємств;
- Розробка державної підтримки малого підприємства та відповідної інфраструктури в Україні.

Суб'єктами державного регулювання підприємницької діяльності в Україні виступають :

- Міністерство економіки України;
- Міністерство фінансів України;
- Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва;
- Державна податкова адміністрація;
- Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації;
- Антимонопольний комітет України.

Суб'єктами впливу на підприємництво в Україні виступають :

- Український союз промисловців та підприємців;
- Асоціація сприяння розвитку приватного підприємництва;
- Спілка орендаторів та підприємців України;
- Спілка малих підприємств України;
- Міжнародна спілка українських підприємців;
- Конфедерація роботодавців України.

Державний сектор – комплекс господарських об'єктів, які повністю або частково належать центральним або місцевим органам влади і використовуються державою для виконання економічних, соціально – культурних, політичних функцій.

Об'єкти державної власності є :

- Матеріальною базою функціонування держави як політичного інституту (майно парламенту, органів державного управління, збройних сил України, міліції, монетний двір тощо).
- Економічною базою для підприємницької діяльності держави (промислові і сільськогосподарські підприємства, галузі, Центральний банк, залізниці тощо).

Державні підприємства в Україні виступають в трьох формах:

БЮДЖЕТНІ ПІДПРИЄМСТВА.

- Підпорядковуються міністерству, входять у систему адміністративного управління .
- Не отримують прибутку, на платять податків.
- Фінансуються за рахунок держбюджету, не мають зовнішніх джерел фінансування.

ДЕРЖАВНІ КОРПОРАЦІЇ

- Підприємствам надається право господарської самостійності.
- Держава є власником, а право управління передано трудовим колективам.
- Застосовується контрактна форма роботи, конкурентні засади та тендери.

ЗМІШАНІ АКЦІОНЕРНІ ТОВАРИСТВА.

(поєднують переваги державного та приватного підприємництва)

- можливість вирішення макроекономічних завдань за умов розвитку конкурентних відносин.
- Господарська діяльність здійснюється на комерційній основі.
- Держава може становити плани, які розробляються спільно з адміністрацією підприємства.

Для підприємств державного сектору характерна **мікроекономічна ефективність**, що характеризує ступінь виконання державним сектором певних соціально – економічних функцій.

До **основних функцій державного сектору економіки** належать:

- Забезпечення національної безпеки і цілісності економіки,
- Підвищення конкурентоздатності національної економіки.
- Соціалізація економіки (сприяння зайнятості та соціальний захист населення), виробництво суспільних товарів і благ.

Суспільні товари та блага – це товари і блага, призначені для задоволення колективних потреб, які неможливо визначити у грошовій формі, тому не можливо дати на ринок, але неможливо вилучити із споживання. Ідеться про національну оборону, охорону громадського порядку, єдину енергетичну систему, загальну освіту, систему комунікацій, охорону здоров'я тощо.

- Створення ефективних умов для розвитку приватного сектору.
- Вирішення екологічних проблем суспільства.
- Сприяння розвитку регіонів.

Питання для контролю:

1. Основні положення державної регуляторної політики.
2. Основні напрямки інституційних перетворень в Україні.
3. Засоби антимонопольного регулювання.
4. Функції державного сектора економіки.
5. Форми державних підприємств.

Тема 7.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності

1. Сутність, цілі та принципи зовнішньоекономічної політики України
2. Особливості державного регулювання ЗЕД в високорозвинених країнах
3. Органи державного регулювання ЗЕД
4. Основні форми, методи та інструменти впливу держави на ЗЕД
5. Платіжний баланс як основний засіб регулювання ЗЕД.

Ключові поняття:

економічні методи регулювання ЗЕД, адміністративні методи регулювання ЗЕД, митно-тарифне регулювання, нетарифне регулювання, митні тарифи, прості (одноклонні) тарифи, складні (багатоколонні) тарифи; мито, адвалорне мито, специфічне і змішане мито, антидемпінгове мито, компенсаційне мито, заборона експорту й імпорту, квотування, ліцензування, "добровільні" обмеження експорту, антидемпінгові заходи, імпорتنний депозит.

Управління ЗЕД підприємства багато в чому залежить від того, які умови будуть створені в країні для розвитку його діяльності в зовнішній сфері, від ролі держави в регулюванні і підтримці ЗЕД на національному рівні.

Перехід до ринкових відносин в Україні об'єктивно потребує активізації зусиль держави щодо регулювання ЗЕД.

Зовнішньоекономічна політика – це діяльність, спрямована на розвиток і регулювання економічних відносин з іншими країнами, що передбачає:

- визначення стратегічних цілей держави у зовнішньоекономічних відносинах взагалі
- вироблення методів і заходів, що забезпечують досягнення поставлених цілей і збереження досягнутих результатів.

Основне завдання зовнішньоекономічної політики – створити сприятливі умови для розширеного відтворювання всередині країни.

Державна зовнішня політика – це певна відповідь на посилення впливу світового господарства на національний економічний розвиток.

Таким чином, державне регулювання ЗЕД передбачає створення відповідних умов та механізмів (правових, інституційних) для ефективного розвитку відносин, здійснення діяльності у цій сфері.

Необхідність регулювання ЗЕД обумовлена наступними факторами:

- інтенсифікацією міжнародних економічних зв'язків та необхідністю інтеграції у світову економіку
- потреба використання переваг міжнародного розподілу праці та можливостей світового ринку
- прискорення ринкового реформування країни для підвищення ефективності національної економіки

Об'єктами регулювання ЗЕД виступають зовнішня торгівля, міжнародний рух капіталів, валютні та кредитні відносини, наукова-технічний обмін, міжнародна міграція робочої сили, зовнішній борг країни, навколишнє середовище, багатства Світового океану, повітряно-космічний простір тощо.

Суб'єктами регулювання ЗЕД є:

- державні органи в рамках їх компетенції
- самі суб'єкти ЗЕД (підприємства, фірми, організації)
- недержавні органи управління ЗЕД (валютні, товарні, фондові біржі, торговельні палати)
- наддержавні органи управління і регулювання ЗЕД (СОТ, органи ЄЕС, МВФ), що здійснюють міжнародну координацію у сфері зовнішньоекономічних відносин
- наддержавні інтеграційні об'єднання (митний союз, ГУАМ)

Україна від самого початку свого формування як самостійна держава виступає за інтеграцію в світовий економічний простір і відстоює міжнародний поділ праці. Така позиція відповідає ліберальній зовнішньоекономічній політиці, що базується на:

- міжнародному розподілу праці замість автаркії
- конкуренції у світовому масштабі замість бар'єрів у зовнішній торгівлі
- балансі інтересів замість економічної конфронтації.

Існують дві моделі зовнішньоекономічної політики: ліберальна (вільна торгівля) і автаркція. За умов лібералізації зовнішня торгівля характеризується відсутністю державних перешкод у сфері діяльності. Системі автаркії, навпаки, властива повна відсутність зовнішньоекономічних зв'язків. Як правило держави комбінують різні форми проведення зовнішньоекономічної політики, але закономірністю для них є політика захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції.

Основними цілями зовнішньоекономічної політики України як держави є:

- створення сприятливих економічних та організаційно-правових умов для суб'єктів економіки у здійсненні ЗЕД
- забезпечення раціонального входження економіки України у міжнародний поділ праці (пошук власного місця у світо-господарській структурі)
- реалізації конкурентних переваг країни

- розвиток орієнтованого на експорт сектору економіки, розширення експортного потенціалу країни
- раціоналізації експортно – імпорتنих операцій

Україна належить до держав з високим рівнем відкритості економіки, на яку припадає 0,07% світового ВВП і 0,3% світового експорту. Обсяги експорту перевищують 55% від ВВП, а близько 40% у структурі імпорту припадає на енергоносії. Це робить країну досить вразливою, щодо впливу зовнішніх факторів.

Тому основними принципами зовнішньоекономічної політики держави насамперед є:

- адекватність національним інтересам
- орієнтація на формування нової моделі зовнішньоекономічного розвитку
- врахування вимог сучасного світового розвитку
- у відносинах з іншими державами
- відповідність міжнародній практиці
- демократизація, демополізація, деідеологізація зовнішньоекономічних зв'язків
- селективна підтримка експортного виробництва на основі критеріїв ефективності.

Активна участь держави в організації і здійсненні ЗЕД – характерна особливість високорозвинених країн.

Продумана державна політика регулювання ЗЕД у країнах з розвинутою ринковою економікою стало одним з головних важелів перетворення зовнішньоекономічних зв'язків у дієвий фактор їх розвитку. Зовнішньоекономічні зв'язки, як правило, сприяють інтеграційним процесам у світовому господарстві з максимальним урахуванням інтересів.

У практиці державного регулювання ЗЕД високорозвинені країни використовують широкий арсенал взаємодоповнюючих методів – законодавчих, адміністративно-правових, економічних, неформальних, що дає змогу забезпечувати досягнення поставлених цілей.

Так, японська практика регулювання ЗЕД опирається на широку нормативно-правову базу. Системою заходів законодавчого і адміністративно-правового регулювання є ієрархічна піраміда, яку завершує закон про валютний обмін та зовнішню торгівлю. Цей закон визначає загальну концепцію державного регулювання і має узагальнений характер.

Другий поверх законодавства складають закони, що регулюють основні блоки ЗЕД: експортно-імпорتنі операції, митно-тарифну сферу, закони про обслуговування зовнішньої торгівлі (закони про експортну інспекцію, страхування зовнішньої торгівлі), стандарти і технічні вимоги, права інтелектуальної власності тощо.

Важливим напрямком державної участі в ЗЕД є інформаційне забезпечення комерційної роботи, збір і аналіз зарубіжної комерційної інформації.

Показовим прикладом є Японська організаційне сприяння розвитку Зовнішньої торгівлі (ДЖЕТРО), яка створена в 1958р. Вона є некомерційною і повністю фінансується урядом. ДЖЕТРО займається вивченням світових товарних ринків, збором і аналізом маркетингової інформації, організацією виставок японських товарів за кордоном і торгових виставок у Японії, рекламою і видавничою справою. Ця організація має 79 представництв у 56 країнах світу. Маючи розгалужену мережу різного роду закладів, ця організація є одним з найбільших джерел комерційної інформації в світі.

У Великобританії до основних задач міністерства зовнішньої торгівлі відносять розробку основних принципів та реалізацію зовнішньоекономічної політики уряду, контроль за зовнішньоекономічними операціями, надання допомоги експортерам, насамперед у страхуванні. Крім того, міністерство надає пропозиції уряду щодо питань розвитку економічних відносин з окремими країнами, групами країн та економічними об'єднаннями, визначає участь Великобританії в міжнародних організаціях та міжнародних торговельних угодах.

Система органів регулювання ЗЕД має в багатьох країнах світу деякі загальні риси.

По-перше, в кожній країні в регулюванні ЗЕД приймає участь вищий законодавчий орган. В США це Конгрес, у Франції – Національні збори, в Японії – парламент. В Україні таким органом є Верховна Рада.

Незалежно від назви ці органи виконують наступні функції:

- приймають закони, що регулюють ЗЕД

- ратифікують відповідні угоди
- асигнують фінансові засоби для ефективного розвитку ЗЕД

По-друге, в кожній країні є виконавчий орган, який:

- видає розпорядження на основі прийнятих рішень про розвиток ЗЕД
- контролює виконання цих законів
- контролює раціональне використання виділених коштів на розвиток ЗЕД . В Україні таким органом є Кабінет Міністрів.

По-третє, найбільший вплив на розвиток і регулювання ЗЕД здійснюють безпосередньо міністерства, які займаються економічними зв'язками з іншими країнами. В США – це Міністерство торгівлі і Держдепартамент, у Великобританії – Міністерство торгівлі і промисловості, в Японії – міністерство зовнішньої торгівлі і промисловості і МЗС, в Україні – Міністерство економіки, в рамках якого регулювання ЗЕД займаються безпосередньо 4 департаментів.

1. Департамент державної політики в сфері зовнішньої торгівлі, що містить в собі 3 управління:

- Управління зовнішньої політики
- Управління моніторингу зовнішньої торгівлі
- Управління митно-тарифної політики і захисту внутрішнього ринку

2. Департамент міжнародного торгово-економічного співробітництва, нараховує 5 управлінь:

- Управління багатостороннього економічного співробітництва
- Управління іноземних представництв
- Управління торгово-економічних зв'язків з країнами Європи, США, Канади
- Управління торгово-економічних зв'язків з країнами Азії, Африки, Тихоокеанського басейну і Латинської Америки
- Управління торгово-економічних зв'язків з країнами СНД

3. Департамент торгових об'єднань і контролю за ЗЕД, що нараховує 3 управління:

- Управління тарифного регулювання і контрактного обліку
- Управління Контролю за зовнішньоекономічною діяльністю
- Управління торгових обмежень і недобросовісної конкуренції

4. Департамент міжнародного розвитку і європейської інтеграції, що нараховує 4 управління:

- Управління міжнародного кредитного співробітництва
- Управління Європейської і атлантичної інтеграції
- Управління двостороннього співробітництва в галузі координації міжнародної технічної допомоги
- Управління міжнародних інвестиційних програм і проектів

По-четверте, в регулюванні ЗЕД, в розробці і реалізації зовнішньоекономічної політики в країнах світу приймають участь і інші міністерства і державні структури, наприклад Міністерство сільського господарства, структури митниці тощо.

По-п'яте, розвитку і регулюванню ЗЕД сприяють різні недержавні органи і організації. Це торгово-промислові палати, союзи підприємців, об'єднання експортерів (імпортерів), інвестиційні фонди тощо.

По-шосте, в кожній державі функціонують ті чи інші органи місцевого (регіонального) управління ЗЕД.

На регіональному рівні, так як і на державному, відбувається становлення системи управління взагалі і зовнішньоекономічної діяльності зокрема.

До органів місцевого управління ЗЕД в Україні відносять:

- місцеві Ради народних депутатів України і їх виконавчі і розпорядчі органи
- територіальні підрозділи (відділення) органів державного регулювання ЗЕД України.

Компетенція місцевих Рад, їх виконавчих і розпорядчих органів визначається Законом України “Про зовнішньоекономічну діяльність”, “Про місцеве самоуправління”. Нормативні акти місцевих Рад народних депутатів України і підлеглих їм виконавчих органів відносно регулювання ЗЕД приймаються тільки в рамках, передбачених законами.

В даний час основним органом управління ЗЕД на місцевому рівні є Управління зовнішніх відносин і зовнішньоекономічної діяльності обласної, Київської і Севастопольської місцевих державних адміністрацій.

Управління підлягає обласній (міській в Києві і Севастополі) державній адміністрації, Міністерству економіки, Міністерству закордонних справ України і обласній раді народних депутатів в межах делегованих повноважень.

Основними завданнями даного Управління є:

- формування і реалізація на обласному (міському) рівні єдиної державної політики в сфері міжнародних відносин і співробітництва, зовнішньоекономічних зв'язків і іноземного інвестування
- сприяння розвитку міжнародного співробітництва в галузі економіки, захисту прав людини, економічної безпеки, охорони здоров'я, науки тощо
- участь в укладанні угод з іноземними партнерами при співпраці в межах визначеної компетенції
- сприянню експортному потенціалу області (міста)
- сприянню створення належних умов для організації прикордонної і прибережної торгівлі
- сприянню діяльності місцевих органів і прикордонних служб для їх належного функціонування.

Механізм дії засобів державного регулювання ЗЕД в Україні було відтворено в законах України “Про зовнішньоекономічну діяльність” “про режим іноземного інвестування”, “Про операції з давальницькою сировиною”, Митному кодексі України, а також в Декретах та Постановах Кабінету Міністрів України “Про єдиний митний тариф”, “Про квотування та ліцензування експорту товарів (робіт, послуг), “Про встановлення спеціального режиму експорту окремих видів товарів”, “Про лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності”.

Платіжний баланс - це співвідношення між валютними надходженнями в країну та її зарубіжними платежами, які держава повинна сплачувати протягом певного часу, тобто це статистичний звіт про результати ЗЕД країни за певний період, як правило за рік.

Активний платіжний баланс – коли надходження в країну перевищують її зарубіжні платежі. (*Активне сальдо платіжного балансу*)

Пасивний платіжний баланс – коли зарубіжні платежі перевищують надходження в країну (*Пасивне сальдо платіжного балансу*).

Структура платіжного балансу:

1. **Торгівельний баланс** – відображає експорт – імпорт товарів.
2. **Баланс послуг та не комерційних платежів** складається з :
  - a. Експорту – імпорту послуг (оплата перевезень , сервісу, туризму. патентів тощо),
  - b. Доходів від зарубіжних інвестицій країни (надходжень) та доходів від іноземних інвестицій на території цієї країни.
  - c. Односторонніх трансферів, некомерційних платежів (витрат на утримання дипкорпусу, іноземної гуманітарної допомоги, грошових переказів за кордон тощо)

Сума першого і другого розділів платіжного балансу *складає поточний баланс (баланс поточних платежів)*.

3. **Баланс руху** платежів характеризує приплив та відплив капіталів як догосторкового , так і короткострокового характеру.

4. **Баланс золотовалютних резервів :**

- a. Використання офіційних **золото валютних резервів** , ресурсів, що знаходяться у розпорядженні центрального банку.
- b. Зміни у зобов'язання країни перед іноземними банками та міжнародними фінансовими організаціями.

До золотовалютних резервів належать:

- Золото;
- Вільноконвертована іноземна валюта;
- Міжнародні розрахункові засоби(“ спеціальні права запозичення”)

Заходи держави, щодо усунення диспропорцій платіжного балансу:

- Валютна інтервенція – продаж центральним банком золота та інших золото валютних резервів.
- Залучення нових іноземних кредитів.
- Регулювання зовнішнього боргу.
- Прямий контроль над зовнішньоекономічними операціями (регламентування, ліцензування, квотування , митні тарифи, збори тощо) .
- стимулювання експортного виробництва.
- Зміна валютного курсу.
- Усунення бартеру.

Питання для контролю:

1. Основні завдання зовнішньоекономічної політики держави.
2. Методи державного регулювання зовнішньоекономічної політики.
3. Платіжний баланс держави як основний інструмент регулювання ЗЕД.
4. Структура платіжного балансу країни.

Тема 8

Державне регулювання цін та інфляції

1. Сутність, цілі й засоби реалізації державної промислової політики.
2. Державне регулювання відносин в агропромисловому комплексі України.
3. Вплив держави на розвиток сфери товарного обігу.
4. Державне регулювання туристичної сфери.

Ключові поняття

Державна промислова політика. Тактика “пристосування” та “активного формування”. Структура промисловості. Міжгалузевий народногосподарський комплекс. Промисловий комплекс України. Конкурентний національний ринок. Потреби держави в продукції промисловості. Аграрна політика держави. Аграрно – промисловий комплекс (АПК). Структура АПК. Земельна реформа. Торговельна політика держави. Засоби впливу на функціонування сфери товарного обігу.

За показниками розвитку Україна належить до індустріально – аграрних країн світу. Промисловість виступає провідною сферою економіки, визначає рівень її економічного розвитку, можливості участі у світогосподарському житті. Вона включає понад 20 галузей (підгалузей):

- Електроенергетика;
- Нафтодобувна;
- Газова;
- Вугільна;
- Торф’яна;
- Чорна металургія;
- Кольорова металургія;
- Хімічна та нафтохімічна;
- Машинобудівна та металообробна;
- Деревообробна та целюлозо – паперова;
- Промисловість будівельних матеріалів;
- Скляна та фарфорова – фаянсова;
- Легка;

- Харчова;
- Борошномельна – крупина ;
- Комбікормова;
- Мікробіологічна ;
- Поліграфічна тощо

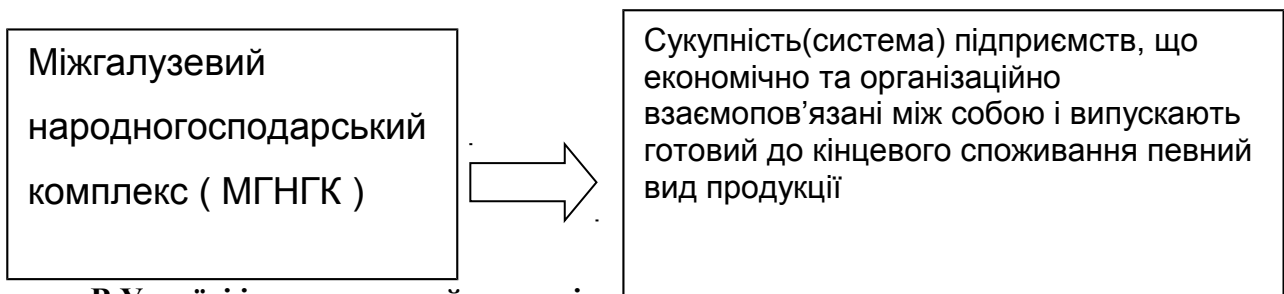
У промисловості також розрізняють добувні та переробні галузі. Добувні :

- Вугільна ;
- Газова;
- Нафтова;
- Торф’яна.

Переробні займаються переробкою продукції добувних галузей та сільського господарства. Підприємства добувної та сільськогосподарських галузей утворюють **сировинний комплекс країни**.

Характеризуючи промисловість, оперують такими категоріями , як наукоміскість, високосокотехнологічні галузі – галузі, що визначають науково – технічний прогрес, ресурсномісткі – енерго -, праце -, капіталомісткі галузі.

У статистиці і практиці управління економікою України використовують поняття **міжгалузеві народногосподарські комплекси** , які виступають об’єктами державного регулювання.

В Україні існує потужний потенціал промисловості, розвинута інфраструктура.

Державна промислова політика – цілісна система заходів, інвестиційно – структурних перетворень, що відповідними механізмами реалізації (стимулювання , регулювання та контролю через відповідні інститути держави та ринку) , спрямованими на розв’язання стратегічних та тактичних завдань розвитку реального сектору: зростання виробництва, підвищення конкурентноспроможності національної економіки та окремих галузей.

Об’єктом промислової політики виступає весь індустріальний комплекс країни як єдиний механізм.

Цілі промислової політики:

- Підтримка галузей індустрії , що забезпечують економічне зростання в майбутньому.
- Модернізація традиційних галузей.
- Досягнення соціального прийнятності економічних процесів у депресивних , неперспективних галузях

Світовий досвід переконує , що в залежності від ситуації , яка складається у реальному секторі , держава може вдаватися до тактики “ пристосування “ або “активного формування “, здійснювати галузеві або горизонтальні підходи до здійснення промислової політики.

- Тактика “пристосування” - поступове скорочення виробництва у певній галузі з метою попередження занадто великих соціальних потрясінь.
- Тактика “ активного формування “ – активне стимулювання державою ринкових процесів , впровадження нових технологій, підпорядкування розвитку певних галузей суспільним цілям.

- Галузевий підхід – захист та стимулювання окремих галузей, протекціонізм у зовнішній торгівлі.
- Горизонтальний підхід – створення загально сприятливих умов для забезпечення конкурентоспроможності підприємств на світовому рівні.

Суб'єкти державного регулювання промисловості в Україні:

- Міністерство економіки;
- Міністерство палива і енергетики;
- Державний комітет промислової політики;
- Державний комітет з енергозбереження;
- Державний комітет стандартизації , сертифікації та метрології;
- Національна комісія регулювання електроенергетики тощо

Загально світові тенденції розвитку відносин “ держава – аграрний сектор економіки”:

- Дотаційність сільського господарства;
- Посилення регулюючої ролі держави в аграрному секторі
- Державне сприяння розширенню місткості аграрного ринку
- Державна підтримка сільськогосподарських підприємств різних форм власності
- Протекціонізм вітчизняного сільгоспвиробника

Цілі державного регулювання АПК:

- Забезпечення населення продуктами харчування
- Забезпечення сировиною промисловості
- Вирішення комплексу економічних та соціальних питань розвитку АПК у процесі його трансформування.

Державне регулювання сфери товарного обігу – система заходів економічного , організаційного , правового характеру, за допомогою яких органи державної влади і управління впливають на процеси що відбуваються у сфері торгівлі та суб'єктів , що залучені до цього процесу.

Мета державного регулювання торговельно – економічних відносин – створення умов , що забезпечують нормальне функціонування галузі в цілому, задоволенні потреб споживача і стабільну участь суб'єктів комерційної діяльності у міжнародному поділі праці.

Питання для контролю:

1. Основні цілі промислової політики.
2. Назвіть основні МГНГК України.
3. Методи впливу держави на вирішення основних проблем аграрного сектору України.
4. Що таке торгівельна політика держави ?

Тема 9.

Регіональна економічна політика

1. Принципи і цілі регіональної політики України.
2. Основні форми і методи державного розвитку регіонів.
3. Державні регіональні прогнози і прогнози.

Ключові поняття:

Регіональна політика держави. Об'єкти та суб'єкти. Принципи економічного районування . Регіональна організація економіки України. Керованість регіонами. Принципи державної регіональної політики. Місцеве самоврядування. Територіальна громада. Місцеві бюджети. Державна регіональна бюджетно – фінансова політика. Регіональна соціальна політика. Регіональні програми. Прогнози соціально – економічного розвитку регіонів.

Регіональна економіка – це окрема галузь економічної науки , яка вивчає закони та закономірності суспільного виробництва, а також механізм їх дії та реалізації на регіональному рівні.

Регіон – це цілісна територіальна частина господарства країни, що характеризується комплексом притаманних їй ознак: структурою виробництва, розвиненими внутрішніми зв'язками, концентрацією населення, певною виробничою та соціальною інфраструктурою, місцевими органами територіального управління.

Регіональна політика – це сукупність соціально – економічних, правових і адміністративних засобів і методів, які органічно поєднують загальнодержавні і регіональні інтереси і направлені на ефективне використання місцевих ресурсів для забезпечення суттєвого росту життєвого рівня населення регіону на базі планомірного та пропорційного розвитку регіонів всієї країни.

Регіональна політика держави поєднує два аспекти:

1. органічна частина загальноекономічної політики держави, що синтезує регіональні аспекти;
2. сукупність організаційно – правових та економічних заходів, спрямованих на стимулювання ефективного розвитку регіонів, раціональне використання ресурсного потенціалу регіонів та вдосконалення територіальної організації суспільства.

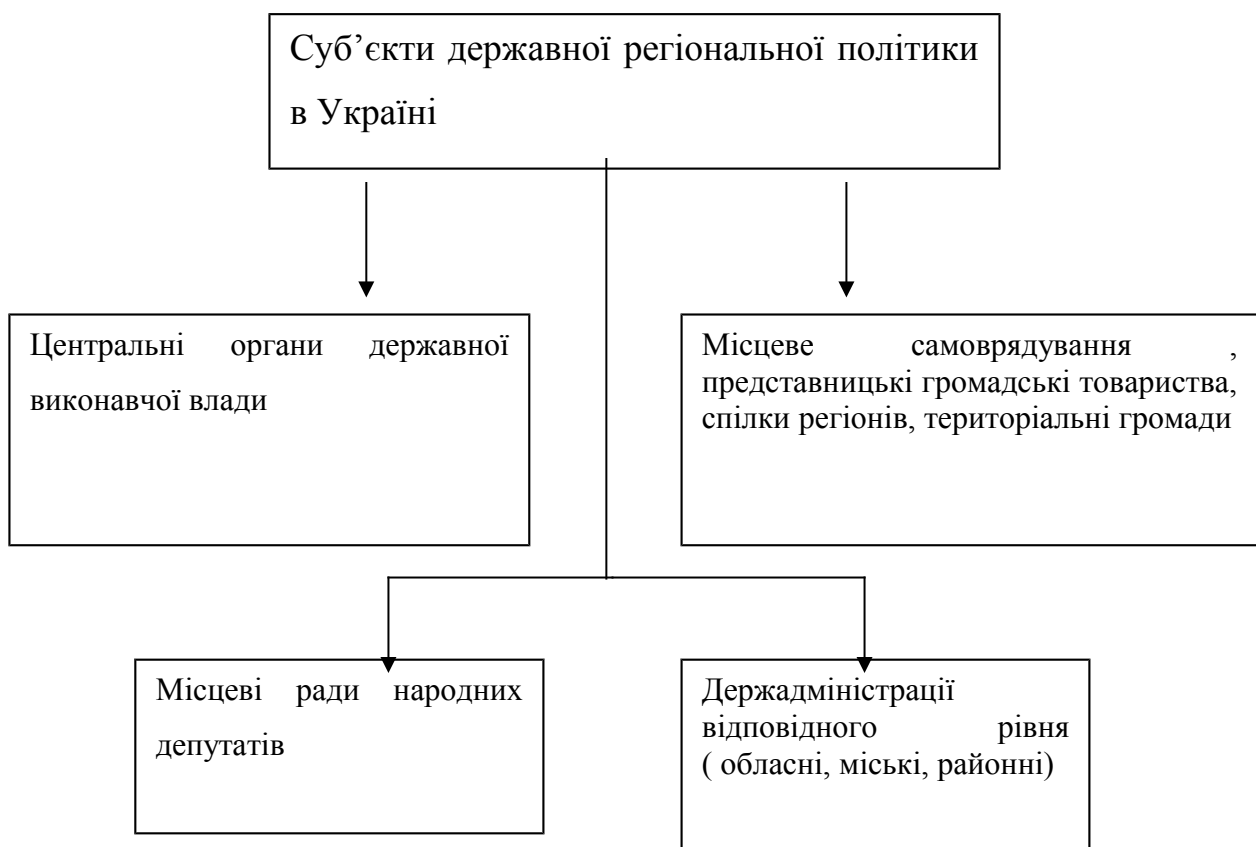
Двома основними напрямками реалізації стратегічних цілей суспільства є:

1. забезпечення міжрегіональної єдності макроекономічних процесів;
2. формування економічних інтересів в активній соціально – економічній діяльності.

До **головних стратегічних цілей регіональної політики** української держави належать:

- Політичні – збереження унітарної незалежної держави, усунення умов для дезінтеграційних процесів;
- Економічна – забезпечення комплексного збалансованого розвитку регіонів на основі реалізації їх потенціалу, зменшення соціально – економічної диференціації.
- Соціальна – реалізація конституційних прав громадян, забезпечення необхідних умов для життя.

Об'єктами державної економічної регіональної політики в Україні виступають системи територіальних утворень, у межах яких здійснюється державне управління та місцеве самоврядування: адміністративно – територіальні одиниці, галузі господарського комплексу територій, соціальна інфраструктура, природне середовище, трудові ресурси тощо.

Система місцевого самоврядування складається з :

- **Територіальної громади** – низова економічно і фінансово достатня адміністративна територіальна одиниця
- Сільської, селищної, міської ради
- Виконавчих органів міської сільської, селищної ради;
- Районних та обласних рад, що представляють спільні інтереси територіальних громад;
- Органів самоорганізації населення.

Основними аспектами регіонального управління виступають:

- Взаємовідносини “ регіон – центр” передбачає чіткий розподіл повноважень та компетенції з питань власності, зайнятості, земельних ресурсів, бюджетів, податків, ціноутворення, а також

вирішення центром питань економічної безпеки, фінансово – економічної стабільності, грошового обігу, бюджету, програм загального рівня.

- Взаємовідносини “ регіон – місцеве самоврядування “ передбачає окреслення функцій територіальних , муніципальних органів різного рівня, визначення завдань розвитку регіонів, регулювання ринкових відносин у межах територій, вирішення питань оперативного управління господарством,
- Комплексний розвиток регіонів як єдиного господарства: передбачає формування моделі ринкових відносин у регіоні, відповідальність перед населенням та центром за регіональний стан справ, забезпечення розширеного відтворювання регіонів.

Економічний район – це форма територіальної організації господарства країни, визначена господарська територія, яка на базі територіального розподілу праці виділяється в країні своїм економіко – географічним положенням, природними та трудовими ресурсами, спеціалізацією та структурою господарства, спільністю екологічних, демографічних та інших проблем.

У відповідності з традиційним підходом в межах України виділяють 6 економічних регіонів:

Центральний – Київська, Житомирська, Чернігівська, Черкаська, вінницька обл.;

Західний – Львівська, Івано – Франківська, Закарпатська, Чернівецька, Тернопільська, Хмельницька, Ровенська, Волинська.;

Північно – східний – Харківська, сумська, Полтавська обл.;

Східний – Донецька, Луганська обл.;

Придніпровський – Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська обл.;

Південний – Одеська, миколаївська, Херсонська, Автономна Республіка крим.

Головними принципами економічного районування є:

1. економічний, відповідно до якого це спеціалізована частина народного господарства країни з відповідним комплексом основних та допоміжних підприємств.
2. національний , який несе в собі раціональну відповідність районів національно – етнічним утворенням як окремих територіальних господарських одиниць.
3. адміністративний , відповідно до якого єдність економічного районування і політико – адміністративного поділу країни є необхідною умовою для ефективного управління та розвитку народного господарства в цілому.

На сучасному етапі отримала розповсюдження така таксономія економічних районів:

- **Основний економічний район** – це базова спеціальна частина народного господарства країни з спеціалізованими та взаємопов’язаних галузей та виробництв, які відображають найбільш повний територіально – виробничий комплекс;
- **Економічний підрайон** – господарське утворення у рамках економічного району, яке характеризує єдність спеціалізації та тісні виробничі зв’язки;
- **Адміністративно – економічні райони** – основа територіального устрою, до них належать адміністративні одиниці середнього масштабу(в Україні – області).
- **Економічна округа** – це об’єднання одного і більш адміністративних районів навкруг адміністративно – господарських комплексів локального типу (обласної системи організації виробництва).
- **Низові економічні райони** – формують початкові територіальні економічні зв’язки між окремими підприємствами, які частіше

- утворюють первинні спеціалізовані територіально – виробничі комплекси та центри.
  - **Населений пункт** – є елементарною формою територіального устрою господарства.

Механізм державного розвитку регіонів включає:

- **Законодавчо – нормативну базу**, що повинна забезпечити найбільш повний, пропорційний розвиток регіонів, використання економічного потенціалу, надати рівні умови для такого розвитку.
- **Бюджетно – фінансове регулювання** – сукупність державних фінансових заходів щодо управління територіями країни, вирішення їх фінансових проблем.
  - **Функціями** державної регіональної бюджетно – фінансової політики виступають:
    - ◆ Забезпечення незалежності регіонального управління,
    - ◆ Підтримка потенціалу регіону;
    - ◆ Забезпечення справедливого перерозподілу доходів різних регіонів (регіони – донори, регіони – рецептори) з метою вирівнювання їх соціально – економічного розвитку.
  - **Основними інструментами** бюджетного регулювання виступають нормативні відрахування від регульованих доходів, дотації, субсидії, субвенції, бюджетні позички.
- **Пряме управління регіонами** – для успішного досягнення цілей і завдань місцевого самоврядування за ними закріплена матеріальна і фінансова основа, яку складає рухоме і нерухоме майно, доходів місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності територіальних громад. Таким чином, до функцій прямого управління належать:
  - Управління майном, що є в комунальній власності;
  - Затвердження програм соціально – економічного розвитку і контроль за їх виконанням,
  - Затвердження бюджетів відповідних територіальних одиниць і контроль за їх виконанням,
  - Встановлення місцевих податків та зборів відповідно до законодавства,
  - Утворення, реорганізація та ліквідація комунальних підприємств, організацій, установ і контроль за їх діяльністю.
- Соціальний захист населення передбачає
  - Формування самодостатньої соціальної бази областей,
  - Встановлення державного громадського контролю над місцевими органами влади за виконанням соціальних програм, ефективним використанням бюджетних ресурсів,
  - Забезпечення необхідних умов забезпечення життєдіяльності населення
  - Зосередження виплат усіх видів соціальної допомоги у територіальних громадах за місцем проживання;
  - Реалізацію конституційних прав усіх громадян.
- Екологічна регіональна політика передбачає:
  - Формування територіальних основ сталого розвитку та систем екологічної безпеки,
  - Збалансування бюджетних виплат на охорону природи на загальнодержавному та місцевому рівні,
  - Оптимізацію співіснування та функціонування екосистем та народогосподарського комплексу;
    - Державні регіональні програми – це комплекс заходів місцевих органів влади та управління щодо вирішення найбільш актуальних проблем соціально – економічного розвитку регіону.

Основними цілями державних регіональних програм розвитку регіонів є:

- Забезпечення збалансованого соціально – економічного розвитку регіонів;
- Заохочення інвестиційних процесів в пріоритетних галузях народногосподарського комплексу шляхом створення вільних економічних зон, спільних підприємств тощо;

- Вдосконалення структури народогосподарського шляхом конверсії, переорієнтації окремих підприємств;
- Стимулювання раціонального використання ресурсів регіону;
- Якісне вдосконалення виробничої та соціальної інфраструктури;
- Захист навколишнього середовища;
- Покращення демографічної ситуації;

Регіональні програми складаються на короткостроковий період (до 1 року), середньостроковий (від 1 до 5 років), довгостроковий (понад 5 років).

В Україні сьогодні діє програма соціально – економічного розвитку Карпатського регіону.

Підготовлені програми соціально – економічного розвитку Полісся, Поділля,

Причорноморського району, Придніпровського району.

Схвалені кабінетом Міністрів України заходи регіональних програм автоматично стають складовими державної програми економічного і соціального о розвитку України.

Основними етапами розробки регіональних програм є:

- Всебічний аналіз стану соціально – економічного розвитку регіонів;
- Комплексне аргументування основних і похідних цілей(“ дерево цілей”) та завдань, визначення шляхів і засобів досягнення цілей, насамперед фінансове забезпечення;
- Погодження основної цілі та її похідних з центральними програмами соціально – економічного розвитку;
- Надання розроблених програм в установлені строки на затвердження в обласні (міські) держадміністрації та органи місцевого самоврядування.

Розробка та реалізація комплексних програм розвитку регіонів потребує базового забезпечення:

- Законодавчо – правового;
- Організаційно – структурного;
- Інвестиційно – фінансового;
- Матеріально – технічного;
- Професійно – кадрового;
- Інформаційно – нормативного

Регіональні програми доцільно складати з :

- Інформаційно – аналітичної частини , яка дає комплексний аналіз виробничого потенціалу, регіональної спеціалізації, ефективності використання різноманітних ресурсів, наявність гострих проблем, диспропорцій, ступінь приватизації, рівень забруднення навколишнього середовища, життєвого рівня населення тощо.
- Центральної частини , яка містить аргументацію основних і похідних цілей, шляхів їх досягнення, а також систему показників в яких кількісно і якісно зазначаються такі цілі, їх реалізація за допомогою відповідних ресурсів.
- Комплекса збалансованих розрахунків.

Основними показниками є : макроекономічні (обсяг ВВП, який створюється в межах регіону, обсяг ВВП на душу населення, та інш.) , чисельність населення , показники зайнятості населення , рівень розвитку сфери матеріального виробництва, рівень розвитку сфери нематеріального виробництва, рівень життя населення, структурні перетворення, зовнішньоекономічна діяльність, використання природних ресурсів, фінансові показники тощо.

Базою прогнозування соціально – економічного розвитку регіону є система кількісних показників , що ґрунтується на державних соціальних нормах і стандартах.

Питання для контролю:

1. Цілі державної регіональної політики.
2. Що включає механізм державного розвитку регіонів?
3. Що передбачає розробка комплексних програм розвитку регіонів?

Тема 10.

Суспільний сектор економіки як об'єкт державного регулювання.

1. Соціальна політика держави: цілі, принципи, пріоритети.
2. Принципи розрахунку системи соціальних норм і нормативів.
3. Державне регулювання ринку праці, доходів та споживання населення .
4. Державне регулювання рівня та якості життя.
5. Основні параметри державного планування соціальної інфраструктури.

Ключові поняття:

Соціальна політика. Принципи соціальної політики. Завдання соціальної політики. Соціальні амортизатори. Державне регулювання ринку праці. Мінімальна заробітна плата. Стимулювання попиту на робочу силу. Перерозподіл доходів як функція держави. Споживчий кошук. Рівень життя. Якість життя . Індекс людського розвитку. Прожитковий мінімум. Мінімальний споживчий бюджет. Межа малозабезпеченості. Соціальне страхування. Нормативи мінімального споживання на душу населення. Нормативи споживання платних послуг. Нормативи забезпечення населення об'єктами соціальної інфраструктури. Соціальна інфраструктура. Основні показники розвитку соціальної інфраструктури.

Орієнтирами , яких дотримується держава у процесах регулювання економіки є не тільки показники, що характеризують економічний розвиток. Надзвичайно важливими є показники, що характеризують рівень та якість життя населення. Саме тому, розглядаючи розвиток економіки, ми говоримо про соціально-економічний розвиток.

Вирішення проблем, що до функціонування соціальної сфери є, насамперед, прерогативою держави.

Соціальну політику держави можливо розглядати в аспектах:

- як діяльність держави щодо створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту членів суспільства, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності в країні,
- як систему правових, організаційних, регулятивно-контрольних заходів держави з метою узгодження цілей соціального характеру з цілями економічного зростання.

Основними елементами соціальної політики є:

- регулювання соціальних відносин у суспільстві, регламентацію умов взаємодії суб'єктів економіки в соціальній сфері (насамперед між роботодавцями та найманою робочою силою);
- вирішення проблем безробіття, забезпечення ефективної зайнятості;
- розподіл та перерозподіл доходів населення;
- створення системи соціального захисту населення;
- забезпечення розвитку об'єктів соціальної інфраструктури тощо.

Таким чином, основними об'єктами соціальної політики держави виступають:

- ринок праці та зайнятість населення;
- система соціального забезпечення населення;
- трудові відносини;
- оплата праці та доходи населення;
- громадянин як споживач;
- елементи соціальної інфраструктури.

В світовій практиці розроблено багато різноманітних моделей державної соціальної політики. Виходячи з того, що в Україні на статі перехідної економіки розробка соціальної політики, яка б відповідала вимогам суспільства, є одним з основних завдань соціально-економічного розвитку, світовий досвід стає надзвичайно актуальним. Розглянемо деякі основні моделі державної соціальної політики.

* Американська – найбільше лібералізований варіант соціальної політики, який базується на принципі відокремлення соціального захисту від вільного ринку; держава в основному, забезпечує соціальний захист лише тих, хто немає інших доходів, ніж соціальні виплати.

* Шведська (Швеція, Норвегія, Фінляндія та інші) – найбільш соціалізована модель, яка виявляється у домінуванні ідей рівності та солідарності у здійсненні соціальної політики,

профілактичними заходами у сфері зайнятості, жорстокої політики доходів, високого рівня соціального захисту, що забезпечується в основному з державних коштів. В цій моделі, як в ні якій іншій, соціальна політика пов'язана з державним регулюванням економіки, тобто виступає як мета економічної діяльності держави.

* Німецька (ФРН, Франція, Австрія) – характеризується високими обсягами ВВП, що перерозподіляється через державний бюджет (близько 50%), створення розвиненої системи соціального захисту, до якої залучаються кошти держави та підприємців.

* Японська. Передбачає проведення політики вирівнювання доходів, особливу політику використання робочої сили (систему довічного найму з деякими сучасними модифікаціями), домінуючу психологію колективізму, солідарності в доходах, виділення питань підвищення рівня життя населення в ранг національних пріоритетів.

* Англосаксонська. Виступає як проміжна між лібералізованою американською та жорстко соціально орієнтованими шведською та німецькими моделями. Для неї характерні більш активна, чим в першій моделі, участь держави, але не такий значний перерозподіл ВВП (близько 40%) через держбюджет, приблизно рівний розподіл витрат на соціальну сферу між державою та підприємцями, пасивна державна політика на ринку праці.

При розробці соціальної політики держави, виходячи зі світового досвіду, використовують основні принципи:

1) раціональність – досягнення оптимального співвідношення мети соціальної політики та засобів її реалізації;

2) соціальна справедливість – визначення однакових можливостей для всіх членів суспільства;

3) соціальна безпека – передбачуваність певних життєвих ризиків.

В якості механізмів соціального захисту виступають соціальні амортизатори, головним призначенням яких є пом'якшення дестабілізуючих наслідків ринкової економіки, соціальної напруги, забезпечення адаптації суспільних структур.

В умовах перехідної економіки головним соціальним амортизатором виступає держава.

2) Для розробки планів соціально-економічного розвитку країни використовують систему соціально-економічних норм і стандартів, які є один із важливіших засобів державного регулювання.

Система соціальних норм і нормативів, що охоплює процес споживання, включає наступні норми і нормативи:

- споживання товарів;
- споживання послуг;
- розвиток соціальної бази інфраструктури;
- економіко-екологічні.

У кризових умовах передбачають мінімальні норми споживання товарів на душу населення, зокрема основних харчових продуктів, товарів легкої промисловості, мінімальні нормативи використання предметів культурно-побутового та господарського призначення.

Нормативи споживання платних послуг устанавлюють на основі певних методичних підходів:

- виходячи з сучасних уявлень про рівень та якість обслуговування населення;
- розробляючи в середньому на душу населення;
- ураховуючи обмеження щодо грошових доходів населення, а також можливості їх реалізації для оплати послуг.

Розрахунок споживання нормативів платних послуг базується на двох принципах:

- Перший – вибір основного чинника, що визначає розмір потреб у певному виді послуг. Наприклад, для розроблення нормативів споживання житлово-комунальних послуг – це забезпеченість житловою площею на мінімальному рівні.
- Другий – облік демографічних характеристик країни. Наприклад, окремі види послуг (житлово-комунального господарства, послуг зв'язку тощо.) розробляються на сім'ю. У розрахунку нормативів за видами послуг ураховується певний контингент. Наприклад, для дітей 3-6 років послуги дошкільних закладів.

Інформаційною базою розроблення нормативів споживання товарів і платних послуг є матеріали вибіркового обстеження бюджетів населення; дані про прогнозування чисельності та статеві-вікову структуру населення; чисельність і розміри сім'ї тощо.

Також до основних засобів регулювання розвитку соціальної сфери можливо віднести:

- Державні соціальні стандарти – встановлені законом соціальні норми та нормативи або їх комплекс на базі яких визначаються рівні основних соціальних гарантій держави.
  - Державні соціальні гарантії – встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших соціальних виплат, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового рівня.
- 3) Важливий напрямок соціальної політики держави є регулювання ринку праці, яке визначається як система правових та організаційно-економічних заходів держави щодо забезпечення ефективної зайнятості, нормативних умов праці та раціонального використання робочої сили.

Основні функції щодо регулювання ринку праці в Україні виконують Міністерство праці та соціальної політики, а також державні служби зайнятості.

Основні функції щодо регулювання ринку праці в Україні виконують Міністерство праці та соціальної політики, а також державні служби зайнятості.

Складовою механізму ДРЕ є політика доходів. В умовах ринкової економіки вона стоїть в одному ряду з політикою конкуренції та стабілізації економіки.

Мета державного розподілу та перерозподілу ринкових доходів – зменшення різкої диференціації за рівнем доходів і капіталів.

Основним джерелом доходів населення є заробітна плата. Тому державне регулювання праці є важливою складовою соціальної політики.

Мінімальна заробітна плата (МЗП) – це гарантований державою соціальний мінімум нетарифікованої праці, що виконує функцію мотивації власника робочої сили до участі у праці. Основними вимогами до мінімальної заробітної праці є незначний відрив від мінімального споживчого бюджету, визначення рівня МЗП за міжнародними стандартами, своєчасне коригування відповідно до економічних і соціальних змін.

Велику увагу при регулюванні заробітної плати приділяють збереженню нормального співвідношення між МЗП та вибраної соціальної політики держава користується двома методами:

1. “підтягуванням” рівня МЗП до середньої ЗП;
2. стримування зростання середньої і максимальної ЗП (через механізм податків)

4) Рівень і якість – інтегровані показники соціально-економічного розвитку країни. Для визначення рівня життя в 1970р. в ООН був розроблен комплексний індекс соціального розвитку, який розраховується на базі 16 показників. В 1990р. спеціальною Програмою ООН розроблен індекс розвитку людини (ІРЛ). Саме цей індекс найбільш повно відображає якість життя населення. Розраховується він на базі трьох базових груп показників:

- тривалість життя;
- рівень освіти;
- ВВП на душу населення.

Низьким при цьому вважається ІРЛ від 0 до 0,5; високим від 0,9 до 1.

Починаючи з 1999р. найбільше значення ІРЛ має в Канаді (=0,932). Високе значення ІРЛ характерне для країн Західної Європи (на рівні =0,919). Для країн з перехідною економікою Східної Європи і СНД середнє значення ІРЛ=0,754.

Економічна комісія ООН, оцінюючи рівень життя населення, надає перевагу такому показнику, як кількість товарів та послуг, які населення змогло отримати. Еталонна величина складає 100%.

Рівень життя населення – ступінь задоволення матеріальних та соціальних потреб людей. Поняття якість життя конкретизує категорію „рівень життя”.

В ООН було запропоновано комбінований показник – індекс якості життя, який характеризує:

- рівень освіти;
- медичне обслуговування;
- тривалість життя;
- ступінь зайнятості населення;
- його платоспроможність;
- доступ до політичного життя тощо.

Поняття „рівень життя” пов’язане з поняттям „прожиткового мінімуму”, який в Україні визнано базовим соціальним стандартом.

Визначають прожитковий мінімум, виходячи з так званого „кошика споживача”.

Кошик споживача – вартість стандартного набору товарів та послуг масового вживання середнього споживача в конкретній країні в певний час.

Соціальна політика держави нерозривно пов’язана з системою соціального захисту населення.

Основними елементами системи соціального захисту є:

- встановлення допустимих параметрів життя (прожиткового мінімуму, мінімальної пенсії тощо);
- захист населення від зростання цін та товарного дефіциту;
- вирішення проблем безробіття та ефективної зайнятості;
- пенсійне забезпечення;
- утримання дитячих будинків, інтернатів, будинків для людей похилого віку тощо;
- соціальні трансфери (допомога з безробіття, виплати на дітей, з материнства, з хвороби, житлової субсидії тощо)
- надання необхідної медичної допомоги;
- соціальне страхування.

Соціальне страхування – це система фінансового відшкодування (часткового або повного) фізичним особам певних життєвих ризиків.

Основними формами соціального страхування є:

- 1) пенсійне (як джерело пенсійного забезпечення громадян в старості).
- 2) медичне (на випадок захворювання, втрати працездатності, нещасного випадку на виробництві тощо).
- 3) страхування на випадок безробіття.

Соціальна інфраструктура – система галузей народного господарства, діяльність яких спрямована на задоволення соціально-культурних, духовних та інтелектуальних потреб людини.

Схема 2. Структура соціального комплексу.

Загальна схема визначення основних параметрів нормативного планування соціальної інфраструктури передбачає використання таких даних:

- чисельність населення, його динаміка, сімейний та віковий склад на початок та кінець розрахункового періоду, а також види поселень;
- наявність об'єктів невиробничої сфери та їх потужність у натуральному обчисленні;
- обсяги введення в дію об'єктів невиробничого призначення;
- розміри вибуття об'єктів соціальної інфраструктури як на початок розрахункового періоду, так і за прогнозами;
- обґрунтований облік стану та прогнозу розвитку конкретної галузі соціальної сфери, характерної для певного соціального підрозділу.

У системі соціально-економічних нормативів галузеву структуру та перелік нормативних показників формують у такому вигляді:

* торгівля та громадське харчування – торгівельна площа магазинів, посадочні місця в закладах громадського харчування тощо.

* побутове обслуговування – робочі місця на підприємствах побуту, потужності підприємств хімчистки, пралень тощо;

* зв'язок – квартирні телефони і підприємства зв'язку;

* народна освіта – дитячі дошкільні заклади, школи, ПТУ тощо;

* охорона здоров'я - лікарні, амбулаторно-поліклінічні заклади, будинки-інтернати тощо;

* фізкультура та спорт – спортивні зали, басейни, спортивні майданчики.

* туризм та відпочинок – будинки відпочинку, пансіонати тощо

Питання для контролю:

1. Принципи соціальної політики держави.
2. Світовий досвід регулювання соціального розвитку держави.
3. Суб'єкти і об'єкти державного регулювання ринку праці.
4. Основні елементи системи соціального захисту.
5. Структура соціального комплексу країни.

Тема 11.

Державне регулювання природоохоронної діяльності.

1. Природне середовище як об'єкт державного регулювання.
2. Національний та регіональні рівні державного регулювання природоохоронної діяльності.
3. місцевий рівень управління природоохоронною діяльністю.

Ключові понятті:

Навколишнє середовище. Екологічна політика. Рівні регулювання природокористування. Основні завдання державного регулювання природокористування. Національний рівень регулювання природокористуванням. Державна регіональна еколого – економічна політика. Регіональні природоохоронні фонди. Місцевий рівень управління природоохоронною діяльністю.

1) Державному регулюванню підлягає, насамперед, **стан навколишнього середовища**, тобто сукупність природних і природно-соціальних умов і процесів, природні ресурси, як залучені до господарського обігу, так і ті, що на цей час не знаходяться у використанні (земля, надра, атмосферне повітря, ліси і природні комплекси тощо).

Державній охороні від негативного впливу, несприятливій екологічній ситуації підлягають також здоров'я та життя людей.

Суть державного регулювання охорони навколишнього середовища визначається **екологічною політикою** держави.

Державне регулювання сфери природокористування має забезпечити :

- систему гарантій екологічної безпеки;
- упорядкувати систему управління в галузі природокористування;
- підвалини гармонійного узгодження екологічних інтересів суспільства з інтересами економічного розвитку.

Основним шляхом розв'язання соціально-економічних та екологічних проблем є чітке **функціонування механізму охорони довкілля і раціоналізації природокористування.**

Система управління, як структурний елемент господарського механізму природокористування, містить в собі такі функції:

- організація;
- регулювання;
- контроль;
- облік;
- експертиза;
- нагляд та інш.

Усі природні елементи, які у сукупності утворюють природну складову національного багатства є об'єктами права власності. В економічному розумінні будь-який об'єкт права власності розглядається як певний фонд вартості, що існує в товарній чи грошовій формі.

Стаття 4 Закону України „Про охорону навколишнього середовища” вказує на те, що в державній власності перебувають усі землі України, за винятком земель, переданих в колективну чи приватну власність. І далі: „Право розпорядження природними ресурсами здійснює Верховна Рада України”. Тобто, право розпорядження природними ресурсами належить вищому законодавчому органу, тоді як вищий виконавчий орган – Кабінет Міністрів „забезпечує проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики у сфері охорони природи, екологічної безпеки і природокористування”(ст.16 Конституції України).

Залучення до господарського обігу природних ресурсів здійснюється фізичними та юридичними особами згідно з Законом України „Про підприємства”(ст. 11). Підприємства

здійснюють користування природними ресурсами у встановленому порядку за плату, а у випадках, передбачених Законом України – на пільгових умовах.

Основні принципи регулювання природокористування в Україні здійснюється на підставі принципів, визначених Законом України „Про охорону навколишнього природного середовища”.

З метою реалізації функцій державного регулювання охорони та раціонального використання природних ресурсів визначено **три рівні управління**: національний, регіональний і місцевий.

2) На **національному рівні** до функцій управління природоохороною діяльністю належать:

- * розробка методологічного, нормативно-методичного та правового забезпечення;
- * проведення державної екологічної експертизи та виконання її на національному рівні;
- * державна політика щодо зон надзвичайних екологічних ситуацій;
- * визначення нормативів якісного стану природних ресурсів;
- * формування та використання державних, позабюджетних фондів охорони навколишнього середовища;
- * регулювання використання ресурсів державного значення;
- * державний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства, зокрема ядерної та радіаційної безпеки;
- * здійснення єдиної науково-технічної політики щодо охорони природи та раціонального природокористування;
- * реалізація державної політики щодо збереження біорізноманіття;
- * забезпечення екологічної безпеки як складової національної безпеки;
- * виконання міжнародних угод та підтримка міжнародних відносин у природоохоронній сфері;
- * екологічна освіта та виховання населення.

Органами регулювання природоохороною сфери на національному рівні в Україні є:

- Верховна Рада України та Верховна Рада Автономної Республіки Крим;
- Кабінет Міністрів України та Уряд Автономної Республіки Крим;
- Міністерство охорони навколишнього середовища та ядерної безпеки;
- Міністерство економіки України;
- Міністерство у справах науки і технологій;
- Держкомстат;
- Державний комітет із стандартизації, метрології та сертифікації;
- Державний комітет з гідрометеорології;
- Державний комітет з геології та використання надр;
- Держкомзем;
- Міністерство охорони здоров'я;
- Міністерство юстиції та інші.

Міністерству охорони навколишнього середовища та ядерної безпеки надані контрольно-інспекційні функції щодо суміжних міністерств в питаннях екологічної безпеки.

Організаційні заходи щодо до природоохороною діяльності підтримуються насамперед системою державного моніторингу навколишнього середовища – загальнодержавної системи спостереження, оцінювання й прогнозування його стану.

Ключовими завданнями системи державного моніторингу навколишнього середовища є такі:

- спостереження за станом природного середовища, рівнем і джерелом забруднення;
- оцінювання існуючого стану;
- прогнозування змін і оцінювання можливого стану довкілля;
- забезпечення органів державного управління систематичною інформацією про стан навколишнього середовища;
- забезпечення взаємодії міністерств та відомств, які входять до системи державного моніторингу навколишнього середовища.

Екологічний моніторинг є однією з основних функцій органів Міністерства охорони навколишнього середовища та ядерної безпеки.

На регіональному рівні управління охороною природного середовища включає в себе такі функції:

- регулювання природних ресурсів регіону;
- визначає нормативи забруднення природного середовища;
- впроваджує екологічний моніторинг та веде обмін об'єктів природокористування та забруднення довкілля;
- проводить державну екологічну експертизу;
- контролює дотримання природоохоронного законодавства;
- досліджує стан навколишнього середовища;
- розробляє програми впровадження природоохоронних заходів, визначає та реалізує інвестиційну політику;
- інформує населення та зацікавлені організації з екологічних питань.

Основа регіонального еколого-економічного механізму становлять **регіональні**

природоохоронні фінансові фонди.

Джерелами фінансового забезпечення **регіональних природоохоронних фондів мають бути цільові кошти:**

- державного бюджету природоохоронного призначення;
- бюджетів природоохоронного призначення областей, міст, регіонів;
- підприємств – природо користувачів;
- регіональної частини плати за використання природних ресурсів;
- регіональної частини платежів за забруднення природного середовища;
- страхових внесків природо користувачів за ліквідацію забруднення природного середовища внаслідок аварій;
- інші кошти.

Одним з основних напрямків державної екологічної політики є розробка **системи економіко-екологічних нормативів:**

- нормативи екологічної безпеки (гранично допустимі концентрації (ГДК)) забруднюючих речовин у навколишньому середовищі; гранично допустимі рівні акустичного, електромагнітного радіаційного та іншого впливу на навколишнє середовище, гранично допустимий вміст шкідливих речовин у продуктах харчування; гранично допустимі викиди (ГДВ) та скиди (ГДС) у навколишнє середовище забруднюючих хімічних речовин;

- нормативи використання природних ресурсів;
- нормативи платежів і тарифів за використання природних ресурсів і навколишнього середовища.

Нормативи екологічної безпеки є державними загальнодержавними стандартами.

В Україні розроблені і діють нормативи ГДК майже для 900 хімічних сполук, розроблено понад 500 нормативів щодо вмісту хімічних сполук у воді.

На основі затверджених органами Міністерства охорони навколишнього середовища та ядерної безпеки України нормативів ГДВ і ГДС підприємства та організації розробляють ліміти викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище.

3) До компетенції органів, які керують природоохоронною діяльністю на місцевому рівні, входить контроль за використанням природоохоронного законодавства.

До складу зазначених органів належать місцеві ради та їх виконавчі та розпорядчі органи, державні обласні управління з охорони навколишнього середовища, районні та міські державні інспекції з охорони навколишнього середовища.

Виконавчі та розпорядчі органи місцевої ради у галузі охорони природного середовища в межах своєї компетенції виконують функції:

- реалізують рішення відповідних рад;
- координують діяльність місцевих органів, підприємств, установ, організацій, розташованих на території місцевих рад;
- організують розроблення місцевих екологічних програм;

- визначають у встановленному порядку нормативи плати та розміри платежів за забруднення навколишнього середовища і розміщення відходів;
- затверджують за наданням місцевих органів Міністерства охорони навколишнього середовища та ядерної безпеки для підприємств, установ та організацій ліміти, використання природних ресурсів, за винятком ресурсів республіканського значення, ліміти викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище;
- організують збирання, переробку, утилізацію і захоронення промислових, побутових та інших відходів на своїй території;
- формують і використовують місцеві, позабюджетні екологічні фонди;
- організують екологічну освіту та виховання громадян;
- приймають рішення з питань організації територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення.

Таким чином, **функціями державного управління в галузі охорони навколишнього середовища**, пов'язаними з виробленням єдиної екологічної політики виступають:

- облік природних ресурсів та оцінювання їх стану;
- ведення державних кадастрів природних ресурсів;
- планування та прогнозування природокористування;
- фінансування та матеріально технічне забезпечення природоохоронної діяльності;
- нормування якості навколишнього середовища;
- розроблення і видання відповідних правових актів;
- стандартизація природоохоронних заходів;
- проведення екологічної експертизи, контролю, моніторингу та наукових досліджень.

Питання для контролю:

1. Рівні державного регулювання природоохоронної діяльності.
2. Органи державного регулювання природоохоронної діяльності в Україні.
3. Джерела фінансування регіональних природоохоронних фондів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Конституція України
2. Бюджетний кодекс України. – К., 2012.
3. Господарський кодекс України. – К., 2012.
4. Митний кодекс України. – К., 2014.
5. Албегова И. М., Емцов Р. Г., Холопов А. Г. Государственная экономическая политика. – М., 2015.
6. Державне регулювання підприємницької діяльності: Навч. посібник / С.М.Чистов, А.Е.Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін. – К., 2013.
7. Дідківська Л.І., Головка Л.С. Державне регулювання підприємницької діяльності. - К., 2014.
8. Мельник А., Крупка М., Залого З., Державне регулювання підприємницької діяльності: Підручник. – Львів, 2012.
9. Ходов Л. Г. Основы государственной экономической политики. - М., 2015.

Додаткова

1. Абалкин Л. Роль государства в становлении и регулировании рыночной экономики // Вопросы экономики. – 2015 - №6.
2. Абросимова И. В. Государственная региональная инвестиционная политика как основа социально-экономической стабилизации регионов // Социология власти. – 2014- №2.
3. Василик О. Д. Державні фінанси України: Навч. посібник. - К., 2013.
4. Герасимчук В. Г. Маркетинг: теорія і практика. - К., 2014.
5. Государственное регулирование экономики и социальный комплекс: Учеб. пособие для вузов / Под ред. Т. Г. Морозовой, В. А. Пикулькина. - М., 2015.
6. Гуревичев М. М. Государственное регулирование в условиях рыночной экономики. - Харьков, 2013.
7. Дежина И., Леонов И. Экономико-правовое обеспечение коммерциализации интеллектуальной собственности // Вопросы экономики. – 2013. - №10.
8. Заболоцький Б. Ф., Кокошко М.Ф., Смовженко Т.С. Економіка України. - Львів, 2014.
9. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег. - М., 1978.
10. Кузнецова Н. В. Регулирование внешнеэкономической деятельности в Украине: Практик. пособие. - К., 2015
11. Мельник А. Ф. Державне регулювання підприємницької діяльності перехідного періоду. Світовий досвід і проблеми України.- Тернопіль, 2015.
12. Науменко В., Панасюк Б. Впровадження методів прогнозування і планування в умовах ринкової економіки. – К., 2015.
13. Основи економічної теорії: політ економічний аспект / Відп. ред. Г.М. Климко. – К., 2012.
14. Радіонова І. Макроекономіка та економічна політика. – К., 2016.
15. Структурна перебудова економіки України: основні напрями та пріоритети / За ред. М. М. Якубовського.- К., 2014.
16. Філіпенко А. С. Світова економіка. - К., 2011.
17. Якокка Л. Карьера менеджера.- М., 2011.